

ISMERTETÉSEK – SZEMLE

Finnugor folyóirat Franciaországban

1964-ben indult meg Franciaországban az Études Finno-Ougriennes c. folyóirat. Eddig három szám jelent meg belőle. Egy-egy füzet 70–100 lapot tartalmaz. Az első évfolyam mindössze egy füzet, de a második, az 1965-ös évfolyam már két füzetnyi, és mintegy 200 lap terjedelmű.

A finnugor tudományok iránt világszerte megnyilvánuló fokozódó érdeklődésről tanúskodik az a tény, hogy francia művelői is szükségesnek tartották egy folyóirat megindítását. A finnugrisztika természetszerűleg mást jelent Finnországban vagy Magyarországon, mint Franciaországban. Finnországban a szorosabban vett finn nyelvtudománynak, irodalomnak, néprajznak stb. vannak külön tudományos folyóiratai és külön tanszékei az egyetemeken. Így tehát a finnugor folyóiratokba és sorozatokba (FUF., JSFOu., MSFOu.) elsősorban a nem-finn finnugor anyag kerül. Magyar vonatkozású tanulmány is ritkán lát napvilágot a finn folyóiratokban, hiszen a magyar nyelvészetnek megvannak a megfelelő fórumai Magyarországon. Ismertetik azonban – nagyon helyesen – a FUF.-ban a fontosabb magyar nyelvészeti munkákat. Természetesen a finn egyetemeken is más a funkciója a finnugor tanszékeknek, mint olyan országban, ahol az államnyelv nem a finnugor nyelvcsaládhoz tartozik. A finnországi finnugor tanszékek oktatási és tudományos munkájában a finnugor összehasonlító nyelvtudomány és a finnugor nyelvek kapnak helyet a finn kivételével. Egyik elsőrendű oktatási terület a magyar nyelv megismertetése. Mutatis mutandis ugyanez vonatkozik a magyar finnugrisztikára is. A magyarországi finnugor tanszékek profiljába első renden az összehasonlító nyelvtudomány és a finnugor nyelvek (első helyen a finn) oktatása és művelése tartozik, de a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtörténet, magyar leíró nyelvtan stb. oktatására és tudományos művelésére a magyar nyelvészeti, irodalmi stb. tanszékek hivatottak. Folyóirataink közül a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr általában csak akkor közöl finnugor nyelvészeti jellegű tanulmányokat, ha azokban a magyar nyelvészeti vonások az uralkodók. A nem-magyar vonatkozású finnugrisztikai cikkek magyarországi fóruma a Nyelvtudományi Közlemények.

Hasonló a helyzet az Észt SZSZK-ban is a megfelelő „behelyettesítésekkel”. Az olyan államokban viszont, mint Németország, az Egyesült Államok, Svédország, Norvégia és így Franciaország is, „finnugor nyelvtudomány” néven az összehasonlító nyelvtudományon túl szükségszerűen a magyar, a finn és az észt áll az érdeklődés középpontjában. Ez természetes is, hiszen ezeket a finnugor nyelveket beszélik legtöbben, ezeknek van fejlett szépirodalmuk és tudományos irodalmuk, viszonylag régi nyelvemlékekkel rendelkeznek, és e nyelvek elsajátítása a tudományos szempontokon kívül bizonyos gyakorlati haszonnal is járhat.

Az előbbieken felsorolt okok miatt természetesnek kell tartanunk, hogy a most meginduló Études Finno-Ougriennes „profilja” lényegesen eltér a Finnisch-Ugrische Forschungen-étól vagy a Nyelvtudományi Közleményekétől. Ha párhuzamokat keresünk, leginkább talán az Ural-Altäische Jahrbücheréhez hasonlíthatjuk.

Az eddig megjelent füzetek alapján az derül ki, hogy nem elsősorban nyelvészeti folyóirat, mert helyt kap benne a folklór, a történelem és a zenetudomány is. Éppen nyelvészeti vonatkozásban a folyóirat érdeklődési köre messze túlmutat a finnugor, sőt uráli nyelvtudományon is. Ha a cikkeket tárgykör szerint rendezzük, akkor a következő csoportokat kaphatjuk:

1. *Nyelvtudomány.* Problematika szempontjából szorosan összefügg A. SAUVAGEOR két cikke: Rôle de la quantité en hongrois (I, 7–17) és Du rôle de la quantité en finnois (II, 5–12). Érdekes megállapítani, hogy a fonematikus struktúrában annyira hasonló két nyelv, mint a magyar és a finn, mennyire különböző módon használják fel

ellentézésre a hangok hosszúságát. Magyar nyelvészet szempontjából nagyon tanulságnak ígérkezik J. PERRON bevezető tanulmánya: *Préverbes et aspect en Hongrois* (I, 54 kk.), amelynek folytatását ígéri. V. KALLIOINEN cikke (*Les fonctions de l'intonation et la phrase interrogative en finnois* II, 107 kk.) a finn kérdőmondat intonációs típusait vizsgálja. — Az uráli rokonságot vagy legalábbis valamilyen uráli réteget próbál a mexikói huave-törzs nyelvében kimutatni K. BOUDA *Huavestudien* c. tanulmányában (I, 18—28 és II, 167—75). Szerinte a huavék a Behring-szoroson át jutottak Amerikába, és Ázsiából hozták magukkal annakidején az uráli elemeket. Urálinak veszi nemcsak a finnugor és a szamojéd, hanem a jukagir, gilják, kamsadál stb. nyelveket is. Mintegy másfélszáz egyeztetésének javarésze az említett nyelvek közül csak egy-egyből tartalmaz javasolt megfelelőt. — A többektől uráli nyelvek tartott jukagir igeragozásáról írt tanulmányt e nyelv egyik legjobb szakembere, O. G. TAILLEUR (*La flexion verbale personnelle en youkaghir* II, 67—88). Egyben felhívja a figyelmet a jukagir és a finnugor nyelvekben található strukturális egyezésekre és közös morféma-elemekre.

2. *Történelem.* Két nagyobb tanulmányt találhatunk a folyóiratban a magyar történelem tárgyköréből, A. DUCCELLER: *Les sources byzantines et l'apparition des Hongrois en Europe* (I, 29—53) és J. BERENGER: *Le droit d'état hongrois dans la seconde moitié du XVIIe siècle* (II, 135—66). Az előbbi a honfoglalás előtti évtizedek magyar történetét foglalja össze a bizánci források alapján, a második pedig a magyar nemességnek a Habsburgok ellen vívott alkotmányjogi harcait elemzi a XVII. sz. második felében. Bár egyik cikk sem módosítja lényegesen általános képünket az illető korokról, számos érdekes, kevésbé ismert adattal bővíti ismereteinket. — Talán a történelmi cikkek közé lehet még besorolni ANNA ZALCMAN cikkét is a finnországi lappok beolvadásának kérdéséről (*L'intégration des Lapons dans la société finlandaise* [II, 89—96]).

3. *Néprajz és zenetörténet.* MOLNÁR—FRID: *Hommage à Zoltán Kodály* (I, 66—9), J. GERGELY: *Zoltán Kodály et la conscience musicale de son pays* (II, 13—33), G. LÜKÖ: *Vestiges indo-européens dans le folklore musical des peuples finno-ougriens* (II, 35—66), L. VARGYAS: *Bases linguistiques du rythme du vers hongrois* (II, 123—33).

4. *Ismeretéseik és beszámolók.* Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek c. könyvét G. ROHAN-CSERMÁK, a budapesti finnugor kongresszus kiadványát O. G. TAILLEUR ismerteti. Az elmúlt évben Helsinkiben megtartott második finnugor kongresszusról GERGELY, PERRON és ROHAN-CSERMÁK, a debreceni magyar művelődési tanfolyamról pedig D. MICHAELI számol be.

A folyóiratot az első számban ANDRÉ MIRAMBEL professzor mutatja be az olvasóközönségnek. A szerkesztőbizottság tagjai élén találjuk AURÉLIEN SAUVAGEOT-t, a finnugor nyelvtudomány legkiemelkedőbb művelőjét, számos értékes könyv és cikk szerzőjét. További tagjai: J. PERRON, J. GERGELY, V. KALLIOINEN, A. M. ROUSSELOT, V. LINNUSTE, O. G. TAILLEUR, B. BOIRON, A. KOKKO-ZALCMAN. A folyóirat „comité de patronage”-ába számos magyar, finn, szovjet, svéd és amerikai tudós tartozik.

Ízléses külsőben, szép nyomással, jó papíron jelent meg. Emblémája a finn kantele és a magyar pásztorkürt. Az új finnugor folyóiratnak sok sikert kívánunk tudományunk további felvirágoztatásában.

KÁLMÁN BÉLA

Utószó Reguly osztják hagyatékának befejező kötetéhez

REGULY A. és PÁPAY J. hagyatéka. III. kötet (2. füzet). ZSIRAI M. hagyatéka felhasználásával közlésezi FOKOS DÁVID. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó. Reguly-Könyvtár 4. 414 l.

1965-ben, kereken 120 évvel ezelőtt fejezte be REGULY ANTAL osztjákföldi anyaggyűjtő munkáját, 60 éve jelent meg PÁPAY JÓZSEF érdeméből Reguly gyűjtésének első kötet: az Osztják Népköltési Gyűjtemény, 10 év telt el azóta, hogy elhunyt ZSIRAI MIKLÓS, a Reguly-hagyaték egyik nagydíjazott gondozója. Ezek az évszámok és évfordulók jutottak eszembe akkor, amikor az elmúlt évben azt jelentettem a Nyelvtudományi Társaság Finnugor Szakosztályának október 26-án tartott ülésén, hogy REGULY osztják gyűjtésének a kiadása befejeződött: a viszontagságos sorsú hagyaték utolsó kötet is elhagyta a sajtót.

A Reguly-Könyvtár előző kötetének, az Osztják (Chanti) Hősénekek III. kötet 1. füzetének megjelenéséről annak idején ERDÉLYI ISTVÁN számolt be folyóiratunkban (NyK. LXV, 1963: 482—3). FOKOS DÁVIDOT illeti a dicséret érte, hogy a III. kötet 1.

füzetét ily hamar, alig két év elteltével követte a 2. füzet, azaz a befejező rész. Ez a kötet is, miként az előző, már csupán egy hőséneket tartalmaz. Vogul címe: *Tait kvätyl eri*, osztyják címe: *Leu gudob ar*, magyarul: Szoszvaközépi ének. Terjedelemre igen nagy: 2437 sorból áll. Rövid tartalmát a kötet gondozója a 320—2. lapon foglalja össze. A hőséneket 136 lapnyi terjedelmű „Magyarázatok és jegyzetek” követik. Bennük a kötet szerzője rövid jellemzést ad az obi-ugor népi epikáról, az osztyják hősénekekről, nyelvről és műfaji sajátosságairól, rámutat azokra a nehézségekre, amelyekkel REGULYNak a hősénekek feljegyzésekor, PÁPAY JÓZSEFnek pedig a hősénekek megfejtésekor meg kellett küzdeniük, s tájékoztat bennünket saját munkájáról. Mindezt követően közli megjegyzéseit a tőle kiadott két énekhez: a Reguly-Könyvtár 3. kötetében megjelent „Uort ar (äter eri) — Säryny uort lu arl” (magyarul: Fejedelem-ének. Az Aranyfejedelemnek ő éneke) című hősénekhez és a jelen kötetben kiadott énekhez. A kötetet Függelék zárja, amelyben a szerző a Reguly-Könyvtár 2. kötetében megjelent hősénekek némely helyének a fordítását helyesbíti.

Azzal kapcsolatban, amit a Reguly-Könyvtár 4. kötetében tartalmaz, az ismertetőnek elsősorban két kérdésre kell felelnie: 1. miben állt a kötet gondozójának munkája, 2. hogyan oldotta meg feladatát.

FOKOS DÁVID munkájának természetét legfőképpen az a körülmény határozta meg, hogy a tőle kiadott ének 662 sorához — eltérően a megelőző kötetekben kiadott szövegektől — nem állt rendelkezésére magyar fordítás Pápay József tollából, az egyéb énekekhez csatlakozó Pápay-féle fonetikus átírás pedig teljesen hiányzott. A jelzett körülmények miatt előállott, fokozott nehézségekre maga FOKOS DÁVID mutat rá: „Hogy itt mennyi fejtörést jelentett sokszor egy-egy (nem megszokott fordulatokat tartalmazó) sornak az értelmezése, hogy néha csak hosszú munkával sikerült egy-egy többjelentésű (vagy legalább REGULYNál egyforma alakban jelentkező) szónak az értelmét megállapítani, arról meggyőződhetik az, aki csak REGULY szövege alapján próbál egy részletet nem is lefordítani, hanem tulajdonképpen megfejteni”. A legnagyobb elismeréssel kell tehát adóznunk FOKOS DÁVIDnak azért a titokfejtő munkáért, amelyet végzett. Hiszen valójában nem másról van itt szó, mint PÁPAY JÓZSEF munkájának folytatásáról. Igaz: FOKOSnak nem kellett kiállnia azt a sok szenvedést, nélkülözést, amely Pápay tanulmányútjával együtt járt. Szellemi teljesítményként azonban munkája — ha nem is mennyiségre, de minőségre — joggal állítható PÁPAY teljesítménye mellé, mert munkájához ugyan segítségül vehette a századunkban megjelent újabb osztyják szövegeket és szótarakat, nem vehette azonban igénybe a homályos részletek megfejtéséhez olyan nyelvmesterek tudását, akik az osztyják nyelvet anyanyelvükként beszélték.

De nem csupán az osztyják szöveg megfejtése az, amit értékelünk kell. Kifűnő eredményként kell honorálnunk a magyar és a német fordítást mint kutatómunka eredményét és stílárís teljesítményt is. Mennyi, a mi földrajzi és társadalmi viszonyaink között korunkban már ismeretlen vagy alig ismert tárgy meg fogalom osztyják neve kerülhetett elő, amelyek magyar meg német egyértékese csak fáradságos és időrabló kutatómunkával volt megállapítható! Hányszor kellett az elbeszélés sokszor kusza szálainak a kibogozásához a nyelvi és tárgyi ismereteken kívül a logikát is segítségül hívni! S mindehhez nehézségként még az is hozzájárult, hogy ismert körülmények miatt magának REGULYNak és PÁPAYnak a munkája sem volt tévedésektől mentes. Jó munka végzéséhez tehát még az ő tévedéseik meglátása és helyesbítése is hozzátartozott.

A hősénekek szövegéhez fűzött magyarázatok értékét csak az tudja igazán felismerni, aki az eddig megjelent kötetek tanulmányozása során maga érezte, hogy a Pápay-féle fordítás számos helye homályos: tárgyi vagy nyelvi szempontból megvilágításra szorul. A magyarázatoknak már a pusztá terjedelme (csaknem 200 lap) is sejteti, hogy fontos munka elvégzéséről volt itt szó, de utal az ilyen jegyzetek nélkülözhetetlenségére már a Reguly-Könyvtár első két kötetének gondozója: ZSIRAI MIKLÓS és a III. kötet első részének ismertetője: ERDÉLYI ISTVÁN is. E magyarázatok nélkül a Reguly-Könyvtár anyaga sok-sok hiba, téves következtetés forrása lett volna — szinte azt mondhatjuk — egészen természetesen, hiszen ritka az a kutató, aki a Reguly-szövegek nyelvének titkait úgy ismeri és úgy megismerheti, mint a magyarázatok kifűnő szerzője megismerte.

A Reguly-Könyvtár 3. és 4. kötetében anyagának sajtó alá rendezésével FOKOS DÁVID rendkívüli szolgálatot tett a hazai és a nemzetközi finnugor nyelvtudományak Fáradságos, nagy intuíciót és sok invenciót igénylő munkája joggal tarthat számot minden elismerésre. A FOKOSnak és elődeinek munkája révén immár közkinccsé vált Reguly-anyag azonban — reméljük — a jövőben nem fog „pihenni” a könyvtárak mélyén. A Reguly-szótár munkálatai már előrehaladott állapotban vannak, s elkészüléséhez éppen arra volt szükség, hogy a Reguly-Könyvtár 4. kötetének az anyaga is hozzáférhetővé váljék. Nincs azonban még szigvai osztyják nyelvtanunk, s hátra van a REGULY

gyűjtötte osztják anyag nyelvtörténeti, néptudományi, műfaj- és stílustörténeti kiaknázása. Nem hiányzik ehhez a fiatal nemzedékben az érdeklődés és a lelkesedés. Reméljük hogy munkájukhoz meg fogják kapni azt a megértést és támogatást, amelynek révén REGULY életműve újabb jelentős tudományos eredmények forrása lehet.

LAKÓ GYÖRGY

B. И. Лыткин: О единой научной транскрипции звуков финно-угорских языков

Moszkva—Leningrád, 1960. 22 l. + 7 táblázat

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének keretében egy bizottság alakult, amelynek feladata, hogy a Szovjetunióban beszélt nyelvek számára egységes transzkripciót dolgozzon ki. A bizottság tanulmányozza az eddigi hangjelölési rendszereket, s mérlegeli összehangolásuk nehézségeit, amelyek a Szovjetunióban beszélt nyelvek sokféleségéből, valamint az ezen nyelvek feljegyzésében érvényesülő hagyományok eltéréseiből fakadnak. A bizottság azt javasolja, hogy a transzkripciónak két változata legyen: cirill és latin betűs. A latin betűs változatot a lehető legnagyobb mértékben össze kell hangolni a Nemzetközi Fonetikai Társaság (APhI, PhAI) által

Magán-

Magyar	i	ī		u	ū	ü	ǔ			e	ē		
Finn	i	ī		u	ū	ü	ǔ			e	ē		
Mordvin	i			u						e			
Cseremisiz	i			u		ü	ǔ		ɲ	e		ə	
Votják	i		ī	u					u	e			ɛ
Zürjén	i		ī	u					u	e			ɛ
Osztják	i		ī	u		ü			ǔ	u	e		ə ɛ
Vogul	i		ī			ū				u		ē	ə

Mással-

Magyar	b		c	č		d	đ		f	g	h	j	k		l				
Finn	b					d			f	g	h	j	k		l				
Mordvin	b		c	č	ć	d	đ		f	g		j	J	k		l	L	ʃ	ʒ
Cseremisiz			β	c	č				δ	φ		γ	j	k		l		ʃ	
Votják	b			č	(ć)	č	d	đ		g		j	k		l		ʃ		
Zürjén	b			č		č	d	đ		g		j	k		l		ʃ		
Osztják				č		č						γ	j	k	č	l	ʃ		
Vogul	(b)		c			č	(d)		f			γ	j	k		l	ʃ		

kidolgozott hangjelölési rendszerrel, amelyet az 1925-ben Koppenhágában tartott konferencián fogadtak el.

A finnugor nyelvészetben több mint ötven éve használatos a Setälä-féle hangjelölési rendszer. Rajta kívül vannak helyi átírások is, amelyek egy-egy nyelv helyesírására épülnek. Az utóbbiak alkalmazása esetén a nyelvjárások olyan fonémáit, amelyek az irodalmi nyelvben nincsenek meg, az egységes finnugor hangjelölési rendszer betűivel kell jelölni (pl. az erzá nyelvjárás: η). Hasonlóan kell eljárni, ha az irodalmi nyelv olyan hangjairól van szó, amelyeknek az illető nyelv helyesírásában nincs külön jelük, pl. a moksa $\bar{a}$ és a vogul hosszú magánhangzók: $\bar{a}$, $\bar{o}$ stb. jelölésében.

Bár a Setälä-féle átírás — amint a bizottság megállapítja — magas tudományos szinten áll, ez nem jelenti azt, hogy nem kell továbbfejleszteni. Az átírás tökéletesítésének kérdése már nemegyszer felmerült. A helsinki egyetem fonetikai intézete által 1953-ban javasolt tökéletesített finnugor átírás az előzőhöz képest egész sor új jelet tartalmaz. Az 1958-ban Helsinkiben tartott megbeszélésen a szakemberek határozatot hoztak az átírás egyszerűsítésére. Javasolataikat a következőkben foglalhatjuk össze:

a) minden fonéma jelölendő,

b) a jelenlegi finnugor átírás egységes fonetikus átírásnak tekintendő,

c) minthogy fonematikus átírás még nincs, ezután kell kidolgozni.

A fonematikus transzkripció alkalmazásának szabályai szerint csak a fonémát kell külön jellel jelölni, tehát egy fonéma minden variánsa egyetlen jellel legyen visszaadva.

hangzók

	o	ō	ö		õ		á	ā	ä					stb.	
	o	ō	ö		õ		a	ā	ä	ǎ				stb.	
š	o						a		ä					stb.	
š	o		ö				a		ä					stb.	
	o		e	ö			a							stb.	
	o		e	ö		ɣ	a							stb.	
	o	õ	é	ö	ó	õ	a	ā		ä		á	ǎ	ǎ	stb.
	o	ō					a	ā						stb.	

hangzók

m	n	ń		p	r		s	š	t	ł	v		z	ž			stb.		
m	n		η	p	r		s		t		v						stb.		
m	n	ń	η	p	r	h	ř	s	š	š	t	ł	v		ž		stb.		
m	n	ń	η	p	r		s		š	t		v	χ	z		ž	(ž)	stb.	
m	n	ń	η	p	r		s	š	š	t	ł	v		z	ž	ž	š	š (š)	stb.
m	n	ń		p	r		s	š	š	t	ł			z	ž	ž	š	š	stb.
m	n	ń	η	η	p	r		s	š	š	t	ł	ł	w	χ				stb.
m	n	ń	η	p	r		s	š	š	t	ł	ł	w	χ	z		ž		stb.

A fonetikus hangjelölési rendszerben a fonémák variánsait is jelöljük. Már Setälä is fonematikus transzkripciót alkotott, bár a „fonematikus” terminust nem használta (akkor még nem is létezett). A tudományos gyakorlatban az idők folyamán eltértek a Setälä-féle alapelvektől a fonetikus átírás javára. Ez azzal magyarázható, hogy némely kutató ismeretei nem mindig voltak elégségesek a kutatott nyelvről. A fonetikus átírás, ha nem az illető nyelv fonémarendszerén alapul, teljesen szubjektív: a kutató esetlegesen kiragadott hangokat rögzít, amelyek az illető nyelvben lényegtelenek. Így például némely nyugati nyelvész a mordvin palatalizált bilabiális mássalhangzókat (*m, p, b*), amelyek nem fonémák, ugyanúgy jelöli, mint a palatalizált fonémákat (*ñ, s*). Az ilyen fajta lejegyzés egyjellegű volna a lágy és a kemény *l* jelölésével a finnben (*liian, loka*), a kemény és a lágy *č* jelölésével a magyarban (*čizma, čak*), holott csak a finn *l* és a magyar *č* két variánsáról van szó. Nyelvi anyag lejegyzésekor elsősorban a fonémákat kell jelölni, vagyis a fonematikus transzkripciót kell alkalmazni. A fonémák variációinak gondos tanulmányozása után alkalmazhatjuk a fonetikus átírást, amely a fonémák változatainak feltüntetésére szolgál. Az a körülmény, hogy ma már szinte valamennyi finnugor nyelv és nyelvjárás fonémaállománya fel van tárva, megkönnyíti azoknak az egységes jeleknek a megállapítását, amelyek a fonémák jelölésére szolgálhatnak. A különféle finnugor nyelvek fonémái többségükben azonosak vagy közel állnak egymáshoz. Ezért azonos módon jelölhetjük őket. Így a finnugor transzkripciónak mintegy hetven jelre van szükség. Ezek a jelek szinte mind megvannak a jelenlegi hangjelölési rendszerben. LITKIN hangsúlyozza, hogy minden fonémát e g y betűvel kell jelölni, nempedig betűkapesolatokkal, ahogy ez eddig például az affrikáták esetében szokásos volt.

A jelenleg használt finnugor átírás megfelel a fonetikus átírás követelményeinek, és alkalmazni is kell a fonémák változatainak rögzítésékor (különösen azoknak a változatoknak a lejegyzésekor, amelyeknek megjelenését meghatározott törvényszerűségek nem szabják meg), úgy szintén a még nem asszimilált jövevényszavak azon hangjainak jelölésére, amelyek még idegenek az átvevő nyelv számára.

LITKIN közli az általa javasolt finnugor transzkripció tervét azzal a megjegyzéssel, hogy táblázatában nem szerepel valamennyi finnugor nyelv, és az egyes nyelvek fonémaállományát sem adja teljesen.

Számomra nem minden teljesen világos, ami a mássalhangzó-táblázatban foglaltatik. Vegyük sorra ezeket a homályos pontokat:

1. a finnben csak az újabb kori jövevényszavakban fordul elő a *g*, ezért helyesebb lett volna zárójelben közölni;
2. a mordvinban a *L, E* bizonyára a *l*-nek, ill. *l*-nek megfelelő moksa zöngétlen médiákat jelöli, de hogy a *J* mit jelöl, nem világos;
3. a mordvinban LITKIN *h* jelet is használ, de hogy ez azonos lenne a magyar és a finn *h*-val, azt kétségesen teszi az a körülmény, hogy a latin ábécé rendjét követő LITKIN az *r* és az *ř* közé helyezte, így érthetetlen, hogy ezzel a betűvel mit is akar jelölni;
4. ezek után annál meglepőbb, hogy a mordvin *χ* fonémát táblázatában nem jelöli, holott ez az általa közölt és átírt moksa irodalmi nyelvi szövegben is előfordul: *lytma* (*лухтема*);
5. a cseremiszből az *ŋ* nem fonéma; mivel LITKIN a nyelvjárásokat is figyelembe vette, a redukált *o* és *u* hangokat viszont jelölnie kellett volna, mert azok fonémák;
6. ha következetes finnugor transzkripciót akarunk (márpedig azt akarunk), *β* helyett a cseremiszből *w*-t kell használnunk, ugyanúgy, mint az osztjákban és a vogulban;
7. a cseremiszből nincs *φ* fonéma,
8. van viszont *f* az újabb jövevényszavakban (korábban *p*-vel helyettesítették), tehát szerintem *φ* helyett *f*-et kellett volna közölni zárójelben;
9. a cseremiszből az *š* csak a *ž* fonéma variánsa *ň* után; tehát — fonematikus transzkripcióról lévén szó — még zárójelben való közlését is feleslegesnek tartom;
10. az osztják *ʃ* bizonyára csak tévedésből került a *v* oszlopába;
11. a vogul *f* legfeljebb jövevényszavakban fordul elő, ezért helyesebb lett volna — éppúgy, mint a *b*-t és a *d*-t — zárójelben közölni.

Reméljük, hogy LITKIN javaslata alapján a Szovjetunióban kidolgozzák az egységes transzkripciót. A szovjet finnugrisztikában ugyanis eddig az átírásnak különféle hagyományai éltek egymás mellett; Észtországban a Setälä-féle átírást használták, míg Oroszországban — ahol a kis finnugor népek élnek — cirillbetűs átírásokat alkalmaztak. Ez utóbbiak mindig az illető nyelvek praktikus ábécéjén alapultak és ezért meglehetősen eltértek egymástól. Ezekben az átírásokban a fonetikus és a fonematikus törekvések keveredtek. Az első egységesítési kísérlet LITKINTól ered (Лыткин: Диалектологическая хрестоматия по пермским языкам. Москва, 1955). A két permi nyelv azonos foné-

máit akkor is azonos jellel jelöli, ha azok jelölésére az rodalmi nyelvek ábécéjében más-más betűt használnak. Például a жүрj. *дж*-t és a votj. *ж*-t ЛITKIN egyaránt *ж*-vel jelöli.

Szükségesnek tartom megemlíteni azt, hogy az utóbbi években kiadott finnugrisztikai tárgyú szovjet munkák egy részében már felhasználták ЛITKIN javaslatát, például a Вопросы финно-угорского языковедения című kötetben, valamint a Советское Финноугроведение című új folyóiratban.

Ha a ЛITKIN javasolta egységesített finnugor transzkripciót megteremtik és a jövőben a szamojéd nyelvekre is kiterjesztik, annak komoly gyakorlati haszna lesz, különösen a cirill ábécével rendelkező nyelvek tekintetében, mert megszüntetheti az eddigi bizonytalanságot és tarkaságot.

•HONTI LÁSZLÓ

Г. Н. Макаров: Образцы карельской речи

Moszkva—Leningrád, АН СССР, Карельский филиал. 194. I. + 1 térkép

G. N. MAKAROVnak, a karjalai nyelvjárások kutatójának a Kalinini Járásban feljegyzett karjalai szövegei, nyelvészeti, népköltészeti és etnográfiai szempontból egyaránt érdekesek.

Amint az előszóban írja a szerző, a karjalaiak egy része az orosz—svéd háború, illetőleg a stolbovai békekötés után (1617) a Ladoga-tó és a Karjalai Földszoros környékéről átvándorolt a mai Novgorodi és a Kalinini (és részben a Jaroszlávi és a Tambovi) Járás oroszlakta területére. Másik részük észak és északkelet felé húzódott, a mai Karjalai ASZK központi és északi részére (egyes csoportok eljutottak egészen Archangelszkig). Azokból, akik délre vonultak, lettek az ún. felső-volgai (azaz tveri vagy kalinini) és a valdai (vagy novgorodi) karjalaiak. A kalinini nyelvjárásokat feltételesen három csoportra szokták felosztani: a veszjegonszki, a tolmacevi és a pogorelojei nyelvjárásra. (Itt a szerző a nagyobb nyelvjárási egységen belüli, kisebb nyelvjárási egységet jelentő *зооп* szót használja, de mivel a magyarban ennek nincs pontos megfelelője, ezeket is nyelvjárásoknak nevezem.) MAKAROV könyve szövegeket tartalmaz e három kalinini (vagy tveri) karjalai nyelvjárásból.♦

1957-től kezdve a Szovjet Tudományos Akadémia Karjalai Filiáléjának Nyelvi, Irodalmi és Történelmi Intézete minden évben expedíciót szervezett tveri karjalai anyaggyűjtés céljából. Ezeknek anyagából válogatták ki a jelen gyűjtemény szövegeit. Az expedíciónak G. N. MAKAROV volt a vezetője, tagjai pedig a Petrozavodszki Egyetem és a Karjalai Pedagógiai Főiskola hallgatói voltak, valamint néhány helybeli pedagógus.

Az előszóban áttekintést kapunk az eddig megjelent karjalai szövegekről, valamint a karjalaiakkal kapcsolatos történeti és etnográfiai irodalomról.

A szövegeket nem műfaj, hanem nyelvjárás szerint csoportosítja a szerző. A kötet a Kalinini Járás északkeleti részén, Veszjegonszkban és környékén feljegyzett anyaggal kezdődik. A veszjegonszki nyelvjárásnak jellemző sajátossága, hogy más karjalai nyelvjárások *ua* diftongusának itt *ja* diftongus felel meg. Azután következnek a kalinini karjalai nyelvterület központi részén (Makszatyicha, Szpirovo, Licheszlavj és Rameski környékén) feljegyzett szövegek. A legfontosabb anyag a kötet utolsó részében van (83—89. szövegegységek): a pogorelojei nyelvjárás anyaga. Ebből a nyelvjárásból itt jelentek meg először szövegek tudományos céllal. Pogoreloje nyelvjárása hasonlít az izsorhoz. Több érdekes ősi szó őrződött meg ebben a nyelvjárásban, például *uroš* 'férj' (179. I.).

Sok népköltészeti szempontból is érdekes anyag van a kötetben, például 235 közmondás, gyermekfolklor, több humoros elbeszélés, egy nagyon szép halottsirató ének (71—78. I.).

Etnográfiai szempontból figyelmet érdemel több, ma már nem létező háziipari munka leírása, például a len feldolgozása, a bőr kikészítése, az enyv lepárolása, a zsindegy készítése, a vadászat régi módszerei stb. Mesélnek a népviseletről és a parasztünnepekről is. Sokszor esik szó őseik átvándorlásáról jelenlegi lakóhelyükre (pl. a következő szövegekben: 3, 9, 20, 59, 86).

A szövegeket fonematikus átírással közli a szerző. A fonémák jelölése egyszerű, sok tekintetben megfelel rendeltetésének, de a nyelvészeti igényeket figyelembe véve kifogásolnunk kell az átírás durvaságát. A szerzőnek gondolnia kellett volna arra, hogy munkája új szöveggyűjtemény, és nem minden olvasó ismeri a karjalai nyelvet, különösen nem ismerheti a pogorelojei (= zubcovi) nyelvjárást, amelyből eddig nem jelent meg nyelvmutatvány. Legalább az előszóban bővebben meg kellett volna magyarázni, hogyan

ejtik egyik vagy másik fonémát. Nem világos például az *üö, uo* (*műö, sílossuo*) diftongusok ejtése. Nem elég, amit az előszóban az *ü*-ről olvasunk, hogy ti. az *ü* nem hosszú magánhangzót, hanem diftongust jelöl, pl. *mie unahiin* (5. l.).

A karjalai szövegek után közli a szerző pontos, lehetőleg szó szerinti orosz fordításukat. A kötet végén kapjuk a Kalinini Járás térképét.

MAKAROV könyve jelentős, mert szövegeinek egy része egy olyan nyelvjárást is megszólaltat, amelyből eddig nem jelent meg tudományos publikáció, és érdekes azért, mert képet ad a karjalaiak költészetéről, szellemi és anyagi kultúrájáról.

SZABÓ LÁSZLÓ

Északi csillagok alatt

(A finn irodalom ajánló bibliográfiája.) Összeállította Szász Levente.
Budapest, 1964. A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár kiadása. 134 l.

Ennek a szép kiállítású kötetnek az a célja, hogy a magyar nyelven is olvasható finn szépirodalmi művek, valamint a Finnországra vonatkozó ismeretterjesztő könyvanyag feltárásával tájékoztatói lehetőséget biztosítson olvasók és könyvtárosok számára. Egy ilyen vademeceumnak a kiadása feltétlen indokolt, hiszen ezen a területen két évtizede nem kaptunk könyvészeti kalauzt. SZÁSZ LEVENTE tehát hasznos munkát végzett összeállításával.

A könyv a finn irodalom történetének vázlatos ismertetésével kezdődik (5–10), aztán a Kalevalát és az eposzra vonatkozó magyar nyelvű irodalmat ismerteti (11–15), majd irodalomtörténeti portrékat közöl nagy finn írókról: Kivi, Aho, Järnefelt, Lassila, Linnankoski, Kyösti, A. Järventaus, Sillanpää, Karhumäki, M. Waltari, Larni, Sinervo (16–98) és V. Linna (102–104), továbbá finn költőkkel és fordítóikkal ismerteti meg (99–101). Bemutat a kötet összeállítója néhány ismeretterjesztő művet, érthetetlen módon elfelejtkeznek azonban Kodolányi János meg Papp István munkájáról. Nagyon helyeseljük, hogy nem mellőzi a nyelvkönyveket (119–120). Végül felsorolja a magyar nyelven önállóan megjelent finn szépirodalmi műveket, több mint ötven tételt (123–125). Név- és címmutató zárja a kötetet, melybe kis pótlást is toldott az összeállító, mivel anyagának gyűjtését 1963. augusztus 31-én zárta le, viszont ugyanezen év második felében több finnből fordított szépirodalmi mű jelent meg.

SZÁSZ LEVENTE csak „ajánló” bibliográfiát ad, mégis megemlíti, hogy néhány fontosabb mű kimaradt, így többek közt a következők: Uráli dalok (1939, Bán Aladár fordítása), a Világirodalmi Antológia finn fordításai (1956 és 1962), az irodalomtörténeti jelentőségű Finn népmesék c. füzetecke (Pest 1856), a Kalevala némely régebbi kiadása, a Hold-szép leány meg a vízikirály c. gyűjtemény finn meséi (1960), Aho több műve, Järventaus két regénye, Eino Leino balladaskötete (1939), Suonio prózakölteményei (1882) és Maila Talvio A darvak c. regénye (1937). Teljesebb bibliográfiát publikált később, 1966-ban, Kozocsa Sándor és Radó György Az uráli népek történelme és műveltsége c. munkában (132–139. l.).

A jól használható és ügyes kötetet örömmel köszöntjük.

ERDŐDI JÓZSEF

A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban Morfológiai rész

Szerkesztette Károly Sándor. Budapest 1965. Akadémiai Kiadó. 249 l.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében KÁROLY SÁNDOR vezetésével és jórészt az ő munkájával, H. BOTTYÁNFY ÉVA és P. HÍDVÉGI ANDREA, valamint mások közreműködésével egy magyar nyelvemlék igen magas elméleti szinten átgondolt, egészében is és részleteiben is sok újat tartalmazó nyelvtani, közelebbről (illetőleg egyelőre) morfológiai feldolgozása készült el. A mű értékelését megelőzően célszerű megismernednünk létrejöttének körülményeivel és tartalmával.

„A könyv rövid története” című bevezető fejezetben (7–9. lap) tudomást szerzünk arról, hogy nyelvi anyagának gyűjtése 1952-ben kezdődött, a Nyelvtörténeti Adattár

munkálatainak a keretében, annak első szakaszaként. A régi magyar nyelv nyelvtani eszközei tárának, a Nyelvtörténeti Adattárnak (KÁROLY SÁNDOR nyomán egyértelműbb megnevezéssel: a Történeti Nyelvtani Adattárnak) a gondolata 1949-ben merült fel a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében (S. HÁMORI ANTONIA: NYIÖK. XIV, 313). A gyűjtés irányítója LAZICZIUS GYULA volt. Halála után az intézet igazgatósága a gyűjtött anyagot KÁROLY SÁNDOR gondjaira bízta, aki a munka folytatásául a Bécsi Kódex teljes anyagának a feldolgozását javasolta. „Laziciusszal szemben, aki csak és kizárólag szintaktikai adattárat tervezett, s ebben is — a MIKLOSICH-féle negatív szintaxis elveinek megfelelően — csak nyelvtani eszközöket akart felsorolni, olyan feldolgozást tűztem ki célul, amely morfológiai és szintaktikai szempontból egyaránt kielégíti a hozzá fordulót, mégpedig úgy, hogy mindkét szempontból a lehető legegyszerűbb és legpontosabb tájékoztatást nyújtsa, nem egyszerre, hanem két különválasztott részben. A nyelvtant nemcsak eszközök, hanem szabályok gyűjteményének is tekintem, amelyben éppúgy helyet kell kapniok a $\emptyset$ morfémas szóalakoknak, és a $\emptyset$ kitevőjű szerkezeteknek és mondatoknak, például a kötőszó nélküli mellékmondatoknak, mint a pozitív nyelvtani eszközzel kifejezett grammatikai kategóriáknak. Nem tartottam elfogadhatónak a szintaxis anyagának — a XIX. század előtti grammatikák mintájára — az egyeztetés és a vonzat kategóriába való beosztását sem. A magyar jelzős szerkezetre például éppen a jelzők fő típusában nem az egyeztetés, hanem a sorrend a jellemző. Az egyeztetésnek és a jelzőnek szoros kapcsolatba állítása az indoeurópai nyelvtani szemlélet felesleges ideplántálása.” — fejtegeti elveit a szerkesztő (részletesen l. MNy. LVI, 333–44). Elvi problémákat a későbbiekben is lépten-nyomon boncol és megold. A könyv megszerkesztésének elveiről (9–14. l.) és a magyar morfémacsoportoknak a Bécsi Kódexben mutatkozó szerkezeti sajátosságairól írott fejezetekből (15–21. l.), az adatok elrendezésének a szempontjaiból a nyelvleírás elméleti kérdéseiben való alapos jártassága világlik ki. Valószínűleg általános egyetértésre talál következőképpen megfogalmazott eljárása: „Noha ismerjük a modern nyelvleírás fő irányait, és meggyőződésünk szerint hasznos eredményeit alkalmaztuk is, nevek és egyéni műszavak említésével nem akartuk ezt a könyvet olyan mértékben egy időponthoz kötni, hogy ez a kötöttség ötven vagy száz, de akár már húsz év múlva is akadályává váljék a könyv felhasználásának.” (14. l.)

Mivel e könyv a Bécsi Kódex nyelvi adatainak morfológiai leírása, nem tartalmazza a szöveg teljes nyelvtani leírását. A szintaktikai rész egy másik, önálló kötetben lát majd napvilágot.

A morfológiai leírás során először áttekintést kapunk a Bécsi Kódex fő szófajainak legáltalánosabb szerkezeti felépítéséről, morfémaosztályairól, és ezek egymáshoz való kapcsolódásának szabályairól. „A morfológiai szerkesztésmód általános szabályokba foglalása — a modern nyelvleírásnak megfelelően — szimbólumok, képletek segítségével valósul meg. A képletek alkalmazása és alkalmazhatósága mutatja és a szó szoros értelmében szemlélteti, hogy az egyedi eseteken túlmutató, általános szabályszerűségek érvényesülését ismertük fel.” (9. l.)

A nyelvi anyag feldolgozásában következetesen érvényesül a morfológiának mint a nyelvtudomány egyik ágának a saját belső logikája. A morfológiai szerkezettan csak azokat a morfémakapcsolatokat írja le, amelyek a szó határán belül jönnek létre, amelyek szavakat alkotnak. Ennélfogva itt ezúttal csak a ragos főnév kap helyet külön kategóriaként; a névutós főnév már a szintaktikai szerkesztés tanba tartozik (9–10. l.).

A könyv legnagyobb részét a morfológiai szerkesztéstípusok morfémaszimbólumainak fonológiai megvalósulása, azaz az egyes morfématípusokhoz tartozó morfématestek felsorolása foglalja el: „... a morfológiai kategóriák címszava, illetőleg szimbóluma alatt a morfémavariánsokat s az ezekhez tartozó összes konkrét szóelőfordulásokat közöljük. Ezzel a nyelvtannak egy sajátosan új műfaját hoztuk létre, amelyre a szótárszerűség jellemző... A nyelvtannak ez a szótárszerű jellege szükségszerűen következik abból, hogy nemcsak példákat közöl a nyelvtani kategóriákra, hanem felsorolja az összes eseteket. Ez az adattárszerűség megfelel annak, amit a modern nyelvleírás műszavával morfémalistáknak vagy morfémalajstromoknak neveznek.” (10. l.)

Felhívja a mű szerkesztője a figyelmünket arra, hogy a morféma jelentésével való foglalkozás nem célja a feldolgozásnak, noha egyes esetekben (például az időjel nélküli igealakoknál) — a nyelv egységes struktúrájának a szemléletéből következően — a morféma jelentése közti különbséget is feltünteti (11–2. l.).

A Bécsi Kódex nyelvtani feldolgozása a magyar szavak morfológiai szerkezetének megfelelően „... egyrészt a fő morfématípusok: a tövek, a képzők, a jelek és a g o k szerint, másrészt a fő szófajok: az ige k, a fő nevek, melléknevek (és számnevek) kategóriái szerint tagolódik”. (12. l.) A kötőszók, az indulatszók, a név-

elők, a névutók és az igekötők — mint a szó szerkezeti elemzésén kívül első morfémák — majd a szintaxis kötetében kerülnek tárgyalásra. Fontos szintaktikai szerepük miatt ugyancsak a szintaxis kötetében kerül sor a határozószók morfológiailag kevésbé tagozott csoportjának s a különféle névmásoknak a részletes felsorolására. A szintaktikai szerkesztéssel való szoros összefüggésük miatt elmarad ezúttal az összetételek rendszeres bemutatása is.

A nyelvtani feldolgozás első fejezete az egyes szótövekből származtatott teljes szócsaládokat tartalmazza az összes képzős, jeles és ragos alakokkal, különös tekintettel a főalakváltozataira és a paradigmásorokra. A második fejezet a tőtípusokat ismerteti, a harmadik a képzőket, a negyedik a jeleket és a ragokat tárgyalja. „A szócsaládok részében az összes képzős, jeles, ragos alakok a Mészöly-féle Bécsi Kódex-kiadáshoz hívfórmában, a lelőhely pontos feltüntetésével, a tőtípusok részében az egyes tőtípusokhoz tartozó összes szavak, a suffixumok részeiben az egyes suffixumokkal ellátott összes szavak fel vannak sorolva, ábécérendben. E szerint könyvünk — ugyancsak első ízben — egy teljes képzős-, jel- és ragszótárat is magába foglal” — olvassuk a 13. lapon.

Jelentős és örömdetes az is, amire ugyanott utal a könyv szerkesztője: „Leírásunk a Bécsi Kódex nyelvi anyagának olyan rendszerezése, amely kategóriáit a nyelvi anyagból magából igyekszik felállítani. Sem a Bécsi Kódexnél régebbi, sem annál fiatalabb nyelvi állapot rendszerét nem akarja rákényszeríteni a vizsgált nyelvi valóságra, a helyesen értelmezett történetiség elvét szem előtt tartva. Különösen két fejezetben kellett ezért az objektivitásért erősen megküzdeni: a tőtípusok és a képzők részében. A tőtípusok fejezetében csak olyan főváltakozási osztályokat állítottunk fel, amelyeket az adatok valóban megkívántak, s ahol a paradigma hiányossága miatt a tőtípusba való besorolás csak feltételes lehet, ott e bizonytalanságot feltüntettük. A képzők részében csak azokat a képzőket tárgyaljuk részletesen, amelyeknek az alapszava önállóan, szabad morfémaként is kimutatható abban a korban, ha éppen a Bécsi Kódexben nincs is rá adat.”

Tartalmassága és érdekessége miatt komoly figyelmet érdemel a Bécsi Kódexben található magyar morfémacsoportok szerkezeti sajátosságairól írott fejezet (15–21. l.). Annak alapján, hogy a Bécsi Kódexben előforduló morfémák milyen kapcsolatokat alkotnak vagy alkothatnak egymással, négy csoportjuk különíthető el: „1. A morfémák egy igen nagy csoportjába olyan morfémák tartoznak, amelyek után más morfémák következnek vagy következhetnek, s ezekkel a morfémákkal egy szót alkotnak: *ad, ház, szép; ad(-nak), ház(-ban), szép(-nek)*; 2. A morfémáknak egy másik nagy csoportja önállóan, szabadon sohasem alkot szót, hanem csak az előbbi csoport morfémáival együtt, sorrendileg azokhoz hozzacsatlakozva, azokhoz kötve: *-ság, -na, -ban*. Az ilyen morfémák a suffixumok. 3. A morfémáknak egy harmadik csoportja — eredeti szófaji értékében — suffixumokat nem vehet magához és nincs is kötve valamely más morfémához: *és, hogy, hej, óh* (kötőszók, indulatszók). 4. Végül vannak olyan morfémák, amelyek önállóan nem fordulnak elő, csak az első csoport morfémáival kapcsolatban . . . *az, egy* (névelők), . . . *alatt, mellett* (névutók), . . . *meg, fel* (igekötők, vagy ahogy régebben nevezték: elől-utóljárók).”

„Mivel a morfológia a szóelemeknek egymással való olyan kapcsolataival foglalkozik, amelyek még a szó határain belül vannak, érthető, hogy itt csak az első két csoport morfémáival foglalkozunk, s a harmadik és a negyedik csoport morfémáit a szintaxisba utaljuk.” — olvashatjuk ugyanott (15. l.).

A könyv szerkesztőjének a szemlélete szerint „A tüzetesebb vizsgálat a *ház-* és az *ad-*féle morfémák önállóságát, szabadon való előfordulását csupán relatív önállósággá fogja minősíteni”. (15. l.) Ha a nyelv rendszerszerűségének az elvét következetesen érvényesítjük, akkor ugyanis „. . . a *ház* suffixum nélküli alak a többi alakkal való szembenállása révén sajátos értéket kap. Ez a $\emptyset$ suffixumérték” (l. uott). Az alábbiakban az egyes szófajták szerkezeti felépítését a $\emptyset$ morféma ilyenfajta alkalmazásával írja le.

Az egyes szófajosztályok szimbólumai:

- V = verbum: ige
- S = substantivum: főnév
- A = adjectivum: melléknév
- Adv. = adverbium: határozószó

A magyar igealak szerkezeti képlete — a $\emptyset$ morféma alkalmazásával —: $V = V_{st} + T + M + P$, ahol V_{st} az ige, T az idő, M a mód és P a nyelvtani személy kifejezésére szolgáló suffixum jele. Pozitív morfémák (x-ek) esetében az ige szóosztályát alkotó minimális morfémák sorrendje a következő: 1. V_{st} 2. T_x 3. M_x 4. P_x , tehát az

imáda-nd-j-átok szó képlete az x behelyettesítésével: $V_{st} + T_f + M_i + P_{o,pl}$ (ahol T_f = tempus futurum perfectum, M_i = modus imperativus, P_o = persona obiectalis és P_{pl} = persona pluralis).

A főnév szerkezeti képlete pozitív morfémák esetében:

$$S = S_{st} + N_{pl} + C_x,$$

ahol S_{st} a főnévi tő, N a szám, amely numerus singularis és numerus pluralis lehet (megjegyzendő itt, hogy az első az mindig N_o) és C az eset.

A Bécsi Kódex esetet kifejező suffixumainak a felsorolásából (18. l.) kitűnik többek között az, hogy nincs meg benne a *-t* locativusi, a *-nként* distributivusi, az *-nta* distributivusi-temporalisi, a *-stul* sociativusi rag és a *-képpen* mint főnévi modális rag.

A főnév szóössztályát alkotó morfémák sorrendje a következő: 1. S_{st} 2. N (3. Sp) 4. C_x , vagy 1. S_{st} 2. N_{pl} 3. P_x (4. Sp) 5. C_x (Sp = suffixum possessionis, P = possessor). A *ház-ai-m(é)-ban* szó képlete tehát az x behelyettesítésével: $S_{st} + N_{pl} + sgl + Sp + C_{iness}$.

A melléknévet a főnévtől morfológiailag az különbözteti meg, hogy tövéhez „... viszonylagosan sem szükséges suffixumot csatolni, mivel legtermészetesebb szintaktikai helyzetében, a jelzőiben sem a szám, sem az eset kifejezése nem lehetséges. A melléknévi tő felvehet sajátos adverbialis szerepű suffixumot: $A_{st} + Adv$: *gyorsa-n*, *szorgalmas-t*. Ez zárómorféma.” (19. l.) A számnévhez is járulhatnak adverbialis szerepű suffixumok: $A_{p, st} + Adv$: *husza-n*, *két-szer* (A_n = adiectivum numerale).

A suffixumoknak egy másik csoportja sorrendileg a jelek és a ragok előtt helyezkedik el, s általában a szófaj megváltoztatására való. Ezek a képzők (derivátorok, D).

A Bécsi Kódex nyelvi adatait valamely nyelvtani jelenségre „A Bécsi Kódexben található morfémahangtestek” című rész „Szócsaládok paradigmasorok és tőváltozatok szerint” című fejezetéből idézhetjük (23–137. l.). Az adatokat itt pontos írásmóddal és lefőhelyük föltüntetésével találjuk. A címszavak ábécérendben következnek (de hogy a szócsalád tagjai együtt maradjanak, az egy tőből származott képzett szavak közvetlenül a tő címszava után következnek még akkor is, ha a sorrend megsérti az ábécérendet), alakjuk az írásmódnak megfelelő régi ejtéstől követi.

Külön megemlíti a szerkesztő azt is, hogy „A könyvnek ez az első szócsaládos része hangtani, sőt helyesírási kutatás céljaira is használható, hiszen a szavak összes alakváltozatainak pontos írásmódja megtalálható benne... Ezen kívül jó szolgálatot tesz annak is, aki a szavak jelentése iránt érdeklődik, mivel az egy szóra vonatkozó összes adatok lefőhelye jelezve van, s ezek segítségével a megfelelő szövegkörnyezet könnyen kikereshető” (24–5. l.). Hozzáfűzhetjük ehhez, hogy a névész számára is hasznos az az eljárás, amely a tulajdonneveket külön fejezetbe sorolta, s így jobb áttekinthetőségüket lehetővé tette.

A tőtípusokról szóló rész (138–49. l.) tájékoztat afelől, hogy „... milyen tőtípusok s ezeknek megfelelően milyen paradigmátípusok találhatóak a kódexben, mely igék, köznevek, melléknévek (számnevek) tartoznak az egyes típusokhoz, azaz melyeket kell azonos módon jelekkel, ragokkal ellátni” (138. l.).

A képzők fejezetében (150–76. l.) a csoportosítás szempontjait a képző morfológiai funkciója adta meg. Elkülönülnek egymástól az igeképzők, a főnévképzők, a melléknévképzők, s külön kerülnek bemutatásra az elhomályosult vagy passzív tőhöz járuló, valamint a bizonytalan megfejtésű képzők.

Közös fejezetbe kerültek a jelek és a ragok (177–232. l.). Az igei jeleket és ragokat követik a tárgyalás sorrendjében a főnévi jelek és ragok, majd a melléknévekhez, illetőleg a számnevekhez járuló ragok következnek. Meg kell említenünk, hogy mind a tövek, mind a képzők, mind pedig a jelek és ragok fejezete rövid tájékoztatóval, eligazítással, az illető részben előforduló rövidítések, jelek és számok magyarázatával kezdődik. Ez a tárgyalási mód biztosítja a feldolgozásnak és az adatgyűjteményeknek az áttekinthetőségét, könnyű kezelhetőségét.

2. „A Bécsi Kódex nyelvtanának a tudományos értékét a tárgyválasztásnak és a feldolgozási módnak – mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban – sok szempontból való újszerűsége adja meg. Mindenekelőtt a Bécsi Kódexnek, illetőleg a magyar nyelv történetének a kódexben képviselt állapota kutatásában van – egyelőre még fölbecsülhetetlen – jelentősége. Nem kétséges az sem, hogy a magyar nyelvtudományok egy sor ágára – köztük a történeti stilsztikára – is megtermékenyítő, ösztönző hatással lesz.

Régebbi nyelvtörténeti korok nyelvállapotának az újabb, modern nyelvészeti irányzatok vizsgálódási körébe való bevonása nem ismeretlen jelenség már a nyelvtudományi szakirodalomban (l. például R. ALTZETMÜLLER, Die Sprache VII, 190–8; F. VAN

COETSEM, *Lingua* XIII, 30–48; stb.), és közismertek a morfológiát illető újabb eredmények, nézetek is (bővebben I. ANTAL, A formális nyelvi elemzés 80–178; E. M. UHLENBECK, *Lingua* XI, 426–32; F. F. ODENDAL, *Lingua* XII, 220–5; B. J. HOFF, *Lingua* XI, 157–64; stb.).

Ebben a vonatkozásban nem érdektelen idéznünk azt, amit KÁROLY SÁNDOR a mű bevezetőjében ír: „A Bécsi Kódex szóanyagának tisztán morfológiai jellegű csoportosítása a modern nyelvelírás módszerétől függetlenül, a természetes rendszerezés igényéből született meg s alakult ki lényegében olyanná, amilyen, Hogy ez alapján véve megfelelő a modern tudományos leírás igényének is, s hogy e leírás mai módszeréből adódó elméleti tanulságokat könnyen lehetett alkalmazni az évek óta folyó anyaggyűjtő és rendszerező munka betetőzésével, annak köszönhető, hogy a vizsgált kódexszövegek nyelvi anyagából adódó, világos és ésszerű rendszerezésre, az elmélet és a gyakorlat szintézisére törekedtünk. Hogy milyen sikerrel, azt majd a könyv használoi fogják eldönteni” (14. l.).

LŐRINCZ JENŐ

Sebestyén Árpád: A magyar nyelv névutórendszere

Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó, 254 l.

A magyar nyelv névutórendszerével összefoglalóan ez ideig kevesen foglalkoztak. SIMONYI ZSIGMOND „A magyar határozók” második kötetében (Bp. 1892–95.) részletesen tárgyalja a névutók használatát is, melyhez – művét befejező sorai szerint – anyagot „a magyar nyelvnek egész életéből” gyűjtött. Jóval tömörebben foglalta össze a névutókat „Magyar történeti mondattan”-ában KLEMM ANTAL; a szinkron nyelvtanulmány vizsgálatát például nem is tekintette céljának. A nyelvészeti szakfolyóiratokban megjelent részlettanulmányokon és észrevételezéseken, valamint a magyar nyelvtant tárgyaló könyvekben megtalálható rövid összefoglalásokon kívül SEBESTYÉN ÁRPÁD munkája az, amelyik a magyar nyelv névutóinak rendszerét a legalaposabban és a legkorszerűbben összefoglalja. Dolgozata kandidátusi értekezésnek készült, nyilvános vitája 1961 júniusában volt. Kéziratának terjedelmét a kiadás igényeinek megfelelően csökkentette, figyelembe vette a közben szerzett tapasztalatokat, bíráló megjegyzéseket és az időközben megjelent szakirodalmat 1962 végéig.

Névutórendszerünknek „... leíró szempontú – de történeti összefüggéseiből sem kiszakított – vizsgálatához önálló adattárt állítottam össze. A XX. századi írott és beszélt magyar nyelv különböző rétegeiből vett, mintegy 400 nyomdai ívnyi szövegből teljes adatgyűjtést végeztem: minden ide vonható példát kiírtam. Munkámban csak az így nyert anyagot dolgoztam fel. Néhány általános elméleti kérdés után szócikkek formájában mutatom be mai nyelvünk névutókészletét, majd összegezem az anyag vizsgálatából leszűrhető tanulságokat” – olvashatjuk a tájékoztatást az előszóban (5. l.). Figyelmet fordított arra is, hogy forrásai változatos nyelvi anyagot dokumentáljanak, tehát a beszélt nyelv, a versek nyelve, a széppróza, a sajtó nyelve és a műszaki s tudományos nyelv egyaránt képviselve legyen. Egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy „... ez a szövegmennyiség már alkalmas arra, hogy belőle a nyelv egészére többé-kevésbé megbízható számszerű és egyéb következtetéseket vonhassunk le”. (26. l.) Vitathatjuk azonban a nyelvjárások névutózásával kapcsolatban követett eljárását: „Nem végeztem külön kutatást a csak egyik vagy másik nyelvjárásban élő névutók összegyűjtésére, ilyen legfeljebb az irodalmi nyelven át került adattáramba. Tapasztalataim szerint a nyelvjárások általában jóval kevesebb névutót használnak, mint az itt vizsgált, elvontabb gondolkodási formákat tükröző nyelvsíkok. Ennek ellenére a nyelvjárások névutózásának vizsgálatát fontosnak tartom, de külön tanulmány feladatának tekintem” – írja (23. l.). Tapasztalatainak igaz voltában kételkedni semmi okunk nincsen (bár éppen az idevonatkozó kutatások hiánya miatt nehéz pontosan fölmérnünk ezt az állapotot), mégis az a véleményünk, hogy nyelvtani problémát (talán éppen ezért) a népnyelv szintoly gazdagon szolgáltatott volna; a népnyelvnek mint nyelvi változatnak a kutatásba való bevonása egyébként sem lett volna azonos valamely nyelvjárástípusnak önálló rendszerként való vizsgálatával. Különösképpen a névutós helynevek problematikája lehet érdekes, nemcsak a népnyelv, de a nemzeti nyelv (illetőleg egyik-másik regionális irodalmi és köznyelv) szempontjából is (bővebben I. GERGELY BÉLA, MNny. IV, 158–82; LŐRINCZ, Földrajzineveink élete 10; ÁRVAY JÓZSEF, MNny. IV, 9 stb.). Anyaggyűjtése forrásjegyzékének a tanulmányozásakor fölsejlik már előttünk a mű nagy erénye: a nyelvi

tények konkrét elemzésén alapuló módszeres kutatás. Ha figyelembe vesszük azt, hogy feldolgozása kizárólag XX. századi (sőt túlnyomórészt 1945 utáni) nyelvi anyagra támaszkodik, és hogy nyelvünk történetének ebben az időszakában az irodalmi és a köznyelvre szorítottak, a mű címéből következtethető nyelvészeti problematika terjedelmét — legalábbis önmaguknak — némileg szűkebbre vonva kell megfogalmaznunk, körülbelül így: »a mai magyar irodalmi és köznyelv névutórendszere«.

Mi a névutó? Ezzel foglalkozik az első fejezet (7–16. l.). (A valóság tárgyait, jelenségeit vizsgáló emberi gondolkodás nem képes egyszerre teljesen hű képet alkotni vizsgálatá tárgyairól; a tárgyak lényegének feltárása fejlődési folyamat eredménye, illetőleg láncszeme, s fokozatosan alakul ki tudatunkban [TAMÁS GYÖRGY, A tudományos meghatározás. Bp. 1961, 44]). A névutó kategóriájának a felismerése, a vele rokon szócsoportoktól való elhatárolása, majd meghatározása és tudományos leírása (is) a nyelvtanirodalom, a szófajtan évszázados fejlődésének az eredménye. Egyik régebben megjelent dolgozatában (A névutók mivoltáról és keletkezéséről: Nyelvtani Tanulmányok 89–101) SEBESTYÉN ÁRPÁD nyomon kísérte a magyar nyelvtanírók eszmélkedését és vélekedését a névutókról, SYLVESTERŐL korunkig. Noha már SYLVESTER és BÉL MÁTYÁS is észrevette a magyar nyelv postpozíciózását, és bár a magyar nyelvnek e sajátos, sok európai nyelvtől eltérő vonásával egészen napjainkig sokan foglalkoztak, a névutót pontosan meghatározni, kategóriáját egyértelműen leírni nem tudták. A dolog bonyolult voltát jelzi egyébként az is, hogy a névutó meghatározására említett munkájukban SIMONYI és KLEMM sem vállalkoztak. „A határozóragokkal, határozószókkal, igeikötőkkel és tartalmas szókkal érintkező, önmagában is rendkívül bonyolult belső tagolódást mutató névutórendszer sajátosságait — a dinamikus, alakítani és szintaktikai jellemzőkről nem is beszélünk! — aligha sikerülhet valaha is egy rövid meghatározás kereteibe szorítani!” — vallja maga SEBESTYÉN ÁRPÁD is (7. l.).

Ha meggondoljuk, hogy a szófajelmélet általános nyelvészeti szempontból nem olyan kidolgozott még, hogy az egyes nyelvek egymástól eltérő szófaji rendszerében a rendszerezéshez biztos fogódzókat szolgáltatathatna (l. például VÉRTES EDIT, Általános nyelvészeti tanulmányok I, 325–38), és hogy a névutók problémáival foglalkozni ugyancsak hivatott finn nyelvtudomány sem jutott még ezen a téren kétségbevonhatatlan és örökérvényű igazságokhoz (vö. PAPP ISTVÁN, Nyelvtani Tanulmányok 49–67), nem találjuk túlzásnak a szavait.

A következőkben rámutat néhány eddigi névutó-meghatározás hibáira, korlátaira. Egészében véve sikerültnek, némely ponton azonban hiányérzetet keltőnek találja akadémiai leíró nyelvtanunk meghatározását, amely szerint „A névutó (postpositio) olyan viszonyzó, mely rendszeren hangsúlytalanul követi egy névszónak ragtalan vagy ragos alakját, s ennek jelentését valamilyen határozói viszonyjelentés-mozzanattal toldja meg”. (MMNyR. I, 281) „Mitől függ, hogy hangsúlyos vagy hangsúlytalan? Minden névszó után ... következhetik névutó? Csak mögötte állhat, előtte nem?” stb. — sorolja a kérdéseket. Kiegészítésül itt megemlíthetjük, hogy a tőle jogosan fölvetett kérdések egy részére is választ ad a névutónak az Új Magyar Lexikonban és az Értelmező Szótárban található (fogalmi) meghatározása. Az utóbbi szerint például a „névutó ... olyan szófaj, ill. szó, amely névszók, többnyire főnevek után (ritk. elóttük) áll, és velük együtt határozói viszonyt fejez ki ...”.) Kétségtelen, hogy az eddig ismert névutó-meghatározások között SEBESTYÉNÉ a legkiérleltebb, és a legtöbb lényeges jegyet figyelembe vevő. Így hangzik: „A névutó a nem tartalmas jelentésű álszók (alakszók, formaszók, segédszók) osztályába, azon belül a viszonyzószók csoportjába tartozó ragozhatatlan szófajta, mely a mondatban a határozós szintagma határozó tagjához kapcsolódva annak a meghatározotthoz fűződő speciális viszonyát jelöli.” (8–9. l.) Bár ezt a meghatározást csak ideiglenesnek és előzetesnek szánja, és bár igaz az is, hogy a saját maga által fölvetett kérdések mindegyikére sem ad ezzel választ, a névutói szófaj alakja, jelentéstan és pozicionális jellemzőinek az összefogásával és tudományos általánosításával — úgy véljük — a hagyományos leíró nyelvtan körén belül föltétel nélküli elfogadható fogalmi meghatározást ad; tartalmi meghatározásul könyve első fejezete, tágabb értelemben pedig műve egésze szolgál. A meghatározást követően ugyanis a névutónak a ragtól, a határozószótól, az igeikötőtől és a ragos határozótól való elhatárolása, egyező és különböző tulajdonságaik elemzése, az ebből adódó tapasztalatoknak a névutókra vonatkoztatott elméleti általánosítása kerül sorra. Külön kell kiemelnünk a morfológiai, szintaktikai és jelentéstan (illetőleg funkcionális) tényezők együttes figyelembevételének a jelentőségét: ez vezet el ahhoz a dialektikus szemlélethez, amely megóvja a megmerevedés és egyoldalúság veszélyétől. A rag és a névutó kategóriájára egyaránt jellemzőek a birtokos személyragozhatóságot, a névmásokkal való kapcsolódást, az irányhármasság szerinti csoportosulást, a morféma-környezet jellegét, a jelentéstípusok változatos voltát

és a hangsúlytalanságot tartja. Elválasztó kritériumnak azt tekinti, hogy ugyanahhoz a tőhöz csak egy rag, de akárhány névutó csatlakozhat. Félreérthető az a megjegyzése, amely szerint az *ez alatt*, *az alatt* és az *ilyen alatt*, *ki alatt* stb. között az utótag kapcsolódásában nincsen különbség, „ez . . . csak helyesírási sajátosság”. (10. l.) Úgy tűnik, hogy egy láncszemet itt kihagy: az *ez alatt* az *idő alatt* stb. típusú szerkezetek alakitani és helyesírási vonatkozásait (l. AkH. 1965. 207. szabály; Lőrincze szerk. Édes anyanyelvünk² 136; stb.). Föhlívja a figyelmet arra, hogy a határozószó önálló szó és szabad morféma, a névutó pedig önálló szó létre köthet morféma. „Ezen alapul a két kategória fontos szintaktikai különbsége is: a határozószó mondatrészértékké képződmény, a névutó viszont önmagában nem lehet mondatrész . . . Ezért nem állhat — a logikai szembeállítás esetén kívül — önmagában válaszként sem, mint a határozószó . . .” (13. l.). Több hasonlóságot is kimutat a két szófaj között. A névutó és az igeikötő összehasonlításakor utal arra, hogy az előbbi „ . . . elsődlegesen a vele kapcsolatos névszó vonzaskörébe tartozik, azon keresztül, azzal együtt van alárendelve az igeinek”, míg az utóbbi „ . . . szorosan az ige jelentéséhez kapcsolódik, közvetlenül, határozószó módjára determinálja annak jelentését”. (14. l.). Névutó és ragos névszó elválasztó kritériumának a viszonyjelentés elsődlegessé válását, a tartalmi mozzanatok háttérbe szorulását, a kapcsolt névszóval alkotott szintaktikai viszony elhomályosulását tekinti.

Nyelvtanaink hagyományát követve osztja a névutókat két nagy csoportra aszerint, hogy ragtalan vagy ragos szóval kapcsolódnak-e. Utal a két nagy csoport további belső tagolódására is. Névutóink rendszerét a következő sorrendben tárgyalja: először a legelsőbb típusú, úgynevezett egyszerű névutók (pl. *alatt*, *által*, *elé*, *felé*, *gyanánt*, *helyett*, *mellett* stb.) kerülnek sorra, őket követik a ragvonzó névutók (*-n által*, *-vel átellenben*, *-n túl* stb.), majd a ragos névszói névutókat mutatja be (amilyen például az *alapján*, *céljából*, *dacára* stb.). „Esetenként névutószzerű kifejezések”-et is megvizsgál (például *alakjában*, *alapon*, *alkalmával*, *-hoz mérten* stb.). Az egyes névutókat külön szócikkekben tárgyalja. Az egyes szócikkek mintaszerűen rendszeres felépítése, a bennük foglalt roppant gazdag nyelvi tényanyag és az arra épülő részletes elemzés páratlan tudományos értéket jelent. A szócikk első részében az illető névutó szerkezetére utal, eredetét, kialakulása mozzanatait veszi számba. Második részében a névutó, illetőleg a névutós kapcsolatot jelentésének (funkciójának) példákkal bőven szemléltetett leírása kerül sorra. A harmadik részben a tárgyalt névutó nyelvhelyességi kérdéseit tekinti át, és statisztikai táblázatokat, megjegyzéseket közöl abszolút és relatív gyakoriságukról, nyelvi rétegek és jelentéstípusok szerinti megoszlásukról. Végül pillantást vet esetleges származékaikra is.

Az egyszerű névutókhöz 37 szót sorol. Az e csoportba tartozó nyelvi elemek közös jellemzőjeként említi, hogy egyetlen vagy elsődleges funkciójuk a névutó szerepe, hogy a tartalmas tőszóhoz fűződő eredeti kapcsolatuk elhomályosult, és hogy már nem világos leszármazásuk módja, szerkezetileg való tagolódásuk módja sem.

A „ragvonzó névutók” csoportjába 22 nyelvi alakulat került. Az elnevezést a „ragos névszóval álló névutók” nehézkesnek tetsző körülírás helyett használja, találon.

Számra a következő csoport a legnagyobb: 41 „ragos névszói névutó”-val (névutó szerepű ragos névszóval) ismert meg. Azok a névutók kerültek ide, amelyek „ . . . — bár viszonyító funkciójukat esztatlan egészként töltik be — nemcsak a grammatikai elemzés, hanem a mindennapi beszélni számára is világos szerkezeti tagolódásúak”. (121. l.) Lényeges jellemző vonása e csoportnak az is, hogy a névutó tőszava és a végső határozórag (rendszerint másodlagos, testes, de nem ritkán ősi, egyszerű ragok) között sokszor birtokos személyragot találunk, amelyek a „tartalmi jelentésmozzanatok felébredése mellett . . . a szintaktikai megszerkesztettséget is éreztetik: ébren tartják a névutó és alapszava közt feszülő birtokviszony tudatát”. (1. uo.). Az egyes csoportok belső jellemzőit körültekintő alapossgal sorakoztatja fel. Jól látja azt is, hogy merev elválasztó határok nem vonhatók meg egyszerű és ragos névszói névutók között. Korábban is utalt már arra, hogy „ . . . valójában sohasem névutó keletkezik, hanem névutós kapcsolatot alakul valamilyen mondatbeli szókapcsolatból. Így a ragos határozó és a névutó között közvetlen kapcsolat van. Nem is könnyű megvonni a határt közöttük, hiszen a névutóvá váló szó jelentésének tartalmi, vonatkozás- és viszonymozzanatai finom átmenetben cserélődnek fel . . .” (15. l.). Egy-két — nála a ragos névszóiak között tárgyalt — névutónál (például a *híján*, *révén* esetében) esetleg felvethető az, hogy már az egyszerű névutók között kellene számolnunk velük.

Néhány névutóval kapcsolatban SEBESTYÉN könyvének a megjelenése óta is gazdagodott a szakirodalom. Talán nem haszontalan itt is felhívunk a figyelmet arra, amit BALÁZS JÁNOS belviszonyragjaink eredetének kapcsán a *belül* családjáról írt (NytudÉrt. 40. szám 28–33) (vö. ehhez SEBESTYÉN i. m. 99–100), és amit BERRÁR JOLÁN a *nézve*

névutóról közölt (NytudÉrt. 40. szám 57—9, vö. SEBESTYÉN i. m. 112—3). A közepette névutó nyelvhelyességi vonatkozásait érdekességként magunk is kiegészíthetjük azzal, amit a *nép közepette* (<*népnek közepette, nép közepett*)-féle, ma normának elfogadott szerkezetéről (l. 64. l.) a múlt század harmincas éveiben tarthattak: „Illyeneknél: lábna alatta vagy láb alatt, nem szükséges a' hiányjel; mert ez utóbbiban az *alatt* független névhatározó, 's ragatlan szót kíván, ragatlanul állván maga is a' szó után; azért hibásak az effélék: víz' közepette, e' helyett: víznek közepette vagy víz közepett.” (Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai. Pesten 1832. 13.)

A következő fejezetben megismerkedünk „névutókészletünk tartalékseregé”-vel, azaz azokkal az „esetenként névutószerű kifejezések”-kel, melyeknek még túlsúlyban van tartalmi jelentésük, világos a szerkezeti, morfológiai tagolódásuk és a kapcsolt szóhoz fűződő szintaktikai viszonyuk.

Aligha lehet helytálló az eszleg fölmerülő kifogás, hogy SEBESTYÉN ÁRPÁD a névutó fogalmát túlságosan szélesen értelmezi. Vannak ugyan, akik bizonyos típusokat eleve kirekesztenek a névutók köréből (l. például ANTAL LÁSZLÓ: Nytud Ért. 29. szám 86—7), vagy pedig tartózkodóan ítélik meg bizonyos újabb nyelvi fejlemények ide tartozását. Ez azonban sokszor oda vezet, hogy a szófajok egymástól való elhatárolásának szempontjai közül egyiket-másikat a többi rovására érvényesítik. SEBESTYÉN koncepciójában e szempontok harmonikus egységet alkotnak. Hasznos és érdekes, a nyelvtan-irodalom más területein is követésre buzdító az a táblázat (18—22. lap), amelyikből megtudjuk, hogy VERSEGHYTÓL az Értelmező Szótár munkaközösségig ki mit tart névutónak.

Könyvének a névutós szerkezet keletkezéséről (187—99), jelentéséről (201—9), szófaji (211—6) és alaki kérdéseiről (217—29), valamint továbbfejlődésének lehetőségeiről (231—6) írott fejezetei a feldolgozott nyelvi anyagból leszűrhető tanulságok alapos elméleti átgondolásáról tanúskodnak. Azok a fejtegetések, amelyeket az eredetileg lexicális jelentésű önálló szavak viszonyzóvá grammatikalizálódásáról, a névutózásnak a nyelvi rendszer más sajátágaival való összefüggéséről, a névutóknak a szerkezeti előzményeik szerinti tipologizálásáról olvashatunk, általános nyelvészeti szempontból is jelentősek. Nemcsak összefoglalja itt a nyelvtanirodalom eddigi eredményeit; immár a saját adattárán túlmenően is számba veszi a névutókkal kapcsolatos legrejtettebb nyelvi jelenségeket is, és ezeket alkotóan rendszerezi. Figyelemre méltó, amit a névutóvá váló névszó mondatbeli életéről ír: „... k ö z v e t l e n ü l két másik szóval tart kapcsolatot: a meghatározottal és a névszóval, tehát k e t t ő s k ö t é s b e n v a n. A mondatban fellelhető ilyen 3 tagú szókapcsolatok közül csak azokban alakulhat névutó, amelyekben a két lehetséges kapcsolattípus egyike határozós, és a szintagmabokor alaptagja a meghatározott. Az ennek alárendelt két másik szó lehet e g y m á s m e l l é r e n d e l t, s a k k o r eredetileg külön-külön, önálló határozóként kapcsolódnak a meghatározotthoz...; és lehet e g y m á s a l á r e n d e l t, s a k k o r a két szó közül csak az alaptag kapcsolódik közvetlenül a meghatározotthoz. Ez az alárendelő kapcsolat elvileg bármelyike lehet a mondatban előforduló alárendelő szintagmáknak: 1. alanyos... 2. tárgyias... 3. határozós... 4. birtokos jelzői... 5. egyéb jelzői... a magyar nyelv mindezeket a lehetőségeket valóban fel is használja, mindegyik módon keletkezett, keletkezék vagy keletkezhetik névutó, bár kétségtelen, hogy a készlet zöme birtokos kapcsolatra vezethető vissza.” Ezt az elvet érvényesítve veszi számba névutóink típusait (190—9. l.; l. még Uő.: NytudÉrt. 40. sz.: 314—9).

A műben élénk tárulkozó tény- és ismeretanyag gazdagságát, a maradandó értékeket még számtalan hivatkozással érzékeltethetnők. Külön kell szólnunk feldolgozásának arról az oldaláról, amely nyelvtanirodalmunk újabb alkotásai között is a legkiemelkedőbbek közé emeli: a vizsgált nyelvi jelenségek számszerű jellemzéséről, a statisztikai szempontok érvényesítéséről. Közismert, hogy az utóbbi két évtizedben az ilyen irányú igények megnövekedtek a nyelvészeti munkákkal szemben, sőt „... nem tekinthető egy munka elfogadhatónak, ha a vizsgálat szempontjából lényeges statisztikai viszonyokat a szerző nem tisztázta” — vallja DEZSŐ LÁSZLÓ (NyIÖK XXI, 215—33).

Az egész magyar nyelvtudományak, a stilszintaxának és a leíró nyelvtannak pedig különösen értékes anyagot szolgáltat SEBESTYÉN ÁRPÁD statisztikai számításai, táblázatokban összefoglalt, sok tényezőt figyelembe vevő számadataival.

A mű tudományos értéke, a magyar nyelv megismerésében képviselt jelentősége elvitathatatlanul nagy. Miként SIMONYI említett alkotása annak idején, SEBESTYÉN műve szintén évtizedekkel előre is mutat. Melegen ajánlhatjuk a többi névutózó nyelv (finn, tibeti, kínai stb.) tudományát művelő tudós figyelmébe is: meríthetnek belőle.

LŐRINCZ JENŐ

Marija Gimbutas: The Balts

London, 1963. Thames and Hudson 286 l. Ancient Peoples and Places:
Vol. 33.

Ha az európai kontinens határait az Északi-foktól Szieliáig és Írországtól az Urálig vesszük, ennek a területnek pontosan a kellős közepén van Litvánia és Lettország, a ma élő két balti nép lakóhelye. A baltiak őstörténetét nem ismerjük még kellő részletességgel, annyi mégis bizonyos, hogy legalább három ezer esztendő óta ugyanaz a kultúra és életmód folytatódott, fejlődött e területen. A köztudat mégsem úgy számítja a balti népeket, mint amelyek tevékenyen részt vettek volna Európa mai etnikai képiének megformálásában. A balti népek történései előszeretettel hangsúlyozzák, hogy mai területük (a Visztula, a bjelorusz dombvidék, a Nyugati Dvina és a Balti-tenger között) mennyire féltreeső terület volt, ahol meglepő régies életmód maradt meg szinte napjainkig. Olykor még ezen is túlmenően, már az indoeurópai „őshazák” idején is visszahúzódo, a csendes erdőkben békességben élő népnek rajzolják a baltiak elődjét. Allításuk igazolása az ismert balti történelem: a poroszokat és kurokat elpusztítják, *Ziemgala* és *Séla* önálló törzsei beolvadnak, és a lettek állami függetlenségét csak a huszadik század hozta el. Ezt bizonyítaná a lett és a litván nyelv sok megőrzött régiessége, bizonyos óindoeurópai alakjainak sokasága is. Az illikus (!) visszahúzódozottság elképzelésének nyomai még GIMBUTAS könyvében is itt-ott fellelhetők, jóllehet éppen e munka érdeme az, hogy végre pontosabb képet kapunk a baltiak cseppet sem eseménytelen, hanem nagyszabású és sok nép életét befolyásoló történelméről. Aligha kételkedhet abban valaki, hogy a balti filológia valamelyes ismerete nélkülözhetetlen a korszerű szlavisztika, germanisztika, általános indoeurópai kutatások, és természetesen a finnugrisztika műveléséhez.

GIMBUTAS könyve túlnyomórészt régészeti anyagra támaszkodik, és zömmel az úgynevezett halomsíros, vagy kurgán-kultúra e területen való feltűnésétől (i. e. 2100 körül) a litván nagyhercegség fénykoráig (1362–1569) terjedő időszakot tárgyalja. Könyve legnagyobb érdeme e több mint háromezer esztendő régészeti és a végefelé történeti adatainak pontos, körültekintő felsorolása, gazdag bibliográfiával és pompás képanyaggal, térképekkel, rajzokkal való sokoldalú bemutatása. Munkája elején tér ki az indoeurópai nyelvtudomány baltisztikai eredményeire. Egyrészt a toponímika megállapításaira hivatkozik, másrészt nyelvi adatok alapján próbálja meg elképzeltetni a régészeti korok indoeurópai, majd balti életformáját. A kötet végén rövid fejezet foglalkozik a lett és litván folklór vallás és mitológia kérdéseivel. E rövid áttekintésben a balti pogány istenségekről jó képet kapunk, egy kicsit csalóka mégis a kép. Napjaink folklór hiedelmeit a rendelkezésre álló források (elsősorban ANDREJS JOHANSONS kitűnő munkája: *Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten* (Stockholm, 1964), valamint STRAUBERGS és BREZAIS idézett művei) ma már jóval egyszerűbbnek mutatják. A balti mitológia a pogányság korában élt, később legfeljebb törmelékeiben maradt csupán meg.

A közvetlenebbül nyelvészeti jellegű munkák már régóta foglalkoztak a balti nyelvek eredetének, és az indogermán nyelvcsaládon belül való szorosabb hovatartozásának kérdésével. BRUGMANN vetette fel 1886-ban, hogy szorosabb nyelvi kapcsolat áll fenn a balti és a szláv nyelvek között, sőt egyenesen balti-szláv nyelvcsoporthoz beszélt. E felfogást nagy polémia követte, amelynek során MEILLET (*Les dialectes indo-européens* — Paris, 1908) kétségbe vonta az állítás helyességét. A vita máig sem ült el. Egyes kutatók csak viszonylag kései kölcsönhatást, mások ismét igen korai közös fejlődést tételeznek fel a balti és szláv (leginkább a bjelorusz) nyelvi formák közti egyezések magyarázatára. Maga a legilletékesebb, a balti nyelvészet többször is foglalkozott e kérdéssel, és általában századunk legjelentősebb balti nyelvészeinek, a lett ENDZELINS akadémikusnak a véleményét fogadta el, aki mindkét elgondolásban talált részletigazságokat. (Erről legutóbb: *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*. In: *Труды института языка и литературы Академии наук Латвийской ССР* 2 (1953) 67–82.) Az utóbbi évtizedben azonban több olyan munka látott napvilágot, amelyek mintegy újra felvetik e probléma jogosultságát. Az összehasonlításához eddig leginkább használt szótár (REINHOLD TRAUTMANN: *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Göttingen, 1923.) helyébe a Heidelbergben, ERNST FRAENKEL szerkesztésében ha lassan is, mégis folyamatosan megjelenő litván etimológiai szótár (*Litauisches Etymologisches Wörterbuch*), illetve az ugyancsak FRAENKEL készítette kézikönyv (*Die baltischen Sprachen* — Heidelberg, 1950) lép. Megváltozott a közvélemény az indoeurópai nyelvek lokális tagolódását illetően is (WALTER PORZIG: *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets* — Heidelberg, 1954.), pontosabban e téren az általános indoeurópai nyelvészet sok olyan új részleteredménnyel

rendelkezik, amelyek módosíthatják a speciális balti nyelvészetet is. Különösen a szovjet nyelvészek foglalkoztak sokat ezekkel az új lehetőségekkel, és IVANOV, ТОПОРОВ, ТРУБАЦЕВ, БЕРНШТЕЙН, ГОРНУНГ, НУЕРОКУПНИЈ és mások számos munkában fejtették ki nézeteiket e kérdésekről. (Erről tájékoztat: Б. В. Горнунг: *Из предистории образования общеславянского языкового единства* — Москва, 1963. és Непокупный, А. П.: *Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений* — Киев, 1964.) E munkákban különösen ГОРНУНГ használta fel GIMBUTAS már korábban publikált eredményeit (*The Prehistory of Eastern Europe. Part I. Cambridge [Mass.] 1956.*), és ő is a kurgán-kultúra nyugatra terjedésében látja a proto-balti és a proto-szláv népelem Európában való megjelenését. (Részletkérdésekben azután más véleményt formál.)

Nagy fontossága van a folyóneveknek a baltiák régi szállásterületének felderítésében. VASMER, SZЕРЕБРЕННИКОВ, majd ТОПОРОВ és ТРУБАЦЕВ kutatásai alapján ma már bizonyítottnak vehető, hogy balti folyónevek vannak a Visztula torkolatától keletre, egészen Moszkváig, délen pedig Kijev és Varsó körzetéig. Északon e toponímika kevéssel a mai ész-tlett határtól északra terjed ki, és máshonnan is tudjuk, hogy itt a mai nyelvi választóvonal a legutóbbi évszázadokban nyomult le délre (VALDIS J. ZEPS: *Latvian and Finnic Linguistic Convergences* — The Hague — Bloomington, 1962.). E nagy terület legjelentősebb vizeinek régi neve (*Nemunas-Nyemen* vagy *Memel, Daugava-Dvina, Tszna* vagy *Cna, Deszna*, sőt maga a *Volga* <balti *Jilga* 'hosszú folyó') jó balti etimológiákkal rendelkezik. A kutatók előtt az utóbbi időben ez a tény világos volt, hiányzott azonban az a történeti érv, amely támogatta volna e feltevést.

GIMBUTAS ismét visszatér ahhoz a már régóta vitatott nézethez, amely szerint a HÉРОДОТOSZnál szereplő *Neuri* név nem szláv, hanem balti lakosságot jelentene. Érvelése szerint az itt található régészeti anyag az i. e. I. évezred közepétől kezdve jól azonosítható a nyugatibb, vitathatatlanul balti leletekkel, maga a *Neuri* név is összevethető balti folyónevekkel. Az eddigi kutatások azért nem merték végérvényesen eldönteni e kérdést, mivel korábban nem volt elég balti régészeti anyag publikálva, és a szórva-nyosan ismert leleteket hol szlávnak, hol germánnak vélték. Észert a Nyugati Dvina, a Dnyeper, a Deszna forrásvidékén és ettől keletre, egészen a mai Moszkváig *Neuri* néven nevezve balti törzsek éltek, és erre a területre a szlávok csak később, délről húzódtak fel. Az i. sz. 10. században a Kijev—Minszk—Novgorod—Rjazany által körülhatárolható területen már különböző szláv törzsek (a *dregovicsok, krivicsek, radimicsok, vjaticskok*) élnek, és jöllehet a litván nagyfejedelemség idején ezt a területet politikailag ismét baltiák ellenőrzik, a népesség szláv marad. A szlávok e területre a Dnyeper alsó folyásának a vidékéről húzódtak fel, egyelőre nem tudjuk pontosan datálni, mikor. Csupán annyi bizonyos, hogy ez a folyamat a gót, majd a hun birodalom széthullása után, vagyis legkorábban az i. sz. 5. században indulhatott meg, és a régészeti leletek tanúsága szerint igen lassan ment végbe. GIMBUTASnak ez az elgondolása meggyőzőnek látszik, és segítségével jól áthidalhatók az eddigi nyitva hagyott kérdések.

A legutóbbi időben igen megélnkült a balti népek történetének és etnogenezisének kutatása. A szovjet kutatók több nagy monográfiában mutatták be a balti népek társadalomtörténetének főbb szakaszait. (*Вопросы этнической истории народов Прибалтики*. Москва, 1959. — *Народы европейской части СССР*. Том II. Москва, 1965.) Sajnos, olykor ezek közül még a legfrissebb munkák sem vesznek tudomást GIMBUTAS eredményeiről, és olykor kerülő úton jutnak el ugyanoda.

VOIGT VILMOS

Az első svéd—magyar szótár

Bo WICKMAN: *Svensk — Ungersk Ordbok*. Stockholm. 1965.
Ungerska Institutet vid Stockholms Universitet. VIII + 327 l.

1. 1929-ben Magyar Intézet létesült Stockholmban, mely már a következő évben a stockholmi főiskola (Stockholms Högskola) szerves részévé vált. A „főiskola” már akkor is mai értelemben vett egyetem volt, mely csupán hagyománytiszteltből viselte a régi Högskola nevet, ma pedig már új neve (Stockholms Universitet) szerint is az egyetemek között foglal helyet. A Magyar Intézet első igazgatója LEFFLER BÉLA, a Högskola rendkívüli tanára volt. Követségi sajtóelőadói állásban a magyar kultúra képviselőjeként élt Svédországban 1919-től. Feleségével, SIGNE LEFFLERREL együtt rendkívül nagy érdemeket szerzett a magyar—svéd művelődési kapcsolatok fejlesztése terén. „Ungersk lyrik i svensk översättning” (1922) címen magyar lírai antológiát adott ki svéd költők

műfordításából. Az „Ungern i kultur och historia” (1924) című kötetben CH. PIERRE BACKMANNAL együtt a magyar nép és kultúrája történetéről adott rövid áttekintést. „Ungersk konst” (1928) címen a magyar művészet fejlődését ismertette meg a svéd közönséggel, az „Ungerska noveller” (1932) című kötetben pedig a magyar novellairadalomból adott egy kis gyűjteményt a svéd olvasók kezébe. Jelentős munkásságot fejtett ki a svéd irodalom magyar tolmácsolójaként is.

A stockholmi Magyar Intézet LEFFLER BÉLA kezdeményezésére jött létre: miután munkássága révén a magyar irodalom és tudomány megbecsülésre tett szert Svédországban, a svéd hivatalos körök hozzájárultak külön Magyar Intézet szervezéséhez a stockholmi Főiskolán. Az Intézetben minden egyetemi félévben rendszeres oktatás folyt: eleinte Leffler Béla egyedül tartott előadásokat a magyar nyelvről és irodalomról, később megosztotta e munkát a mindenkori magyar lektorral. Az Intézetben többen jól megtanultak magyarul. A svéd szakemberek sűrűn igénybe vették az Intézet könyvtárát tudományos kutatásaik végzéséhez. Minthogy szép számban voltak benne olyan könyvek és folyóiratok is, amelyek a Magyarországgal szomszédos népek nyelvét, történelmét és települési viszonyait ismertették, a Magyar Intézet Stockholmban egyre inkább egy kis kelet-európai intézet szerepét játszotta. Az Intézet tudományos tekintélyét jelentősen növelte még az a tény, hogy kiadásában Acta Instituti Hungarici Universitatis Holmiensis címen kiadványsorozat is jelent meg, amelyben számos fontos tudományos mű került kiadásra.

2. A második világháború okozta nehézségek leküzdése után a stockholmi Magyar Intézet 1965-ben jelentkezett újra jelentős kiadvánnyal, mégpedig az első nyomtatásban megjelent svéd—magyar szótárral. A szótár szerkesztője az ismert svéd nyelvész, a finn-ugor összehasonlító nyelvészet uppsalai professzora és egyben a stockholmi Magyar Intézet igazgatója: BO WICKMAN. A szótár anyagának összeállításában és a svéd szavak magyar értelmezésében segítségére volt számos, Svédországban élő hazánkfi. A szótár kiadásához — amint az előszóban olvashatjuk — anyagi támogatást kapott a szerkesztő a Svéd Vöröskeresztől, valamint több más svéd intézménytől.

3. A szerkesztési elvekről szóló tájékoztatóból, úgyszintén magából a szóanyagból az derül ki, hogy a szótár nemcsak svédül tanuló magyaroknak van szánva, hanem magyarul tanuló svédeknek is. Az utóbbi körülmény lehet a magyarázata annak a ténynek, hogy a szótár nagyszámú nemzetközi (tudományos és egyéb) vándorszót is tartalmaz. Ezek a svédül tanuló magyarok szempontjából bizvást kimaradhattak volna egy olyan középszótárból, mint amilyen az ismertetendő szótár, mert hiszen az olyan „svéd” szavak, mint például *aförism, akvamarin, alkov, alligator, alt, ametist, anakronism, ananas, anapest Antarktis, atavism, ateism, atmosfär, azalea, azur* tanult magyar olvasók számára egy svéd—magyar szótár értelmezési révén semmivel sem válnak érthetőbbekké, mint egyébként voltak. Más a helyzete egy magyarul tanuló svédnek: ő nem tudhatja, hogy a kérdéses svéd szavak magyar megfelelője hogyan hangzik és íródik, sőt felteheti, hogy e szótát a magyar nyelvben más eredetű, esetleg belső keletkezésű szavak pótolják.

Az első svéd—magyar szótár hozzávetőleges számítások szerint 30 000 címszót tartalmaz. A címszavak bokrosítva vannak, azaz az azonos alapszóhoz tartozó származékok és összetételek — amennyire ez az ábécérend megsértése nélkül lehetséges volt — egy szóbokorba vannak foglalva. A szótár feltünteteti a főnevek és az igék ragozásának főalakjait, illetőleg jelzi szófaji minőségüket, s célszerű módon lehetővé teszi ilyen vagy olyan ragozási osztályba tartozásuk felismerését. A többjelentésű címszók eltérő főjelentései számozva vannak, s szükség esetén szögletes zárójelbe tett svéd nyelvű magyarázatok igazítják útba a szótár svéd használóit arra nézve, hogy a svéd szónak milyen esetben vannak ilyen vagy amolyan magyar jelentései. A svéd és a magyar szó esetleges vonzatát nyelvtani utalások tüntetik fel, s mondatbeli használatát példamondatok világítják meg.

4. Nyilvánvaló, hogy Svédországban egy svéd—magyar szótár kiadása nem hasznos hajtó vállalkozás. Következésképpen nem volna méltányos felhánytorgatni olyan esetleges hiányokat, amelyek a szótár anyagi körülményektől megszabott terjedelméből természetszerűen adódnak. Ezért én a szótár szóanyaga egy részének átvizsgálása közben figyelmemet elsősorban a szótárban foglalt szókra és jelentéseikre, nem pedig további címszók hiányára fordítottam. Megvizsgáltam az értelmezések helyességét, tisztázni igyekeztem továbbá a megadott jelentések elégséges vagy elégtelen voltát. Gyakori szavak esetleges hiányára csak másodsorban voltam tekintettel. Észrevételeimet az alábbiakban közlöm.

Az *absolutist* értelmezése körülírással történt: 'aki nem iszik szeszes italt'. Nyugodtan fel lehetett, sőt fel is kellett volna venni az 'antialkoholista' jelentést, hiszen ez a szó

már aligha írható ki nyelvünkől, sőt ok se nagyon van kerülésére. — Az *abstrahera* jelentése nemcsak 'elvonatkoztat', hanem 'elvon', s az *abstraktion* szóé nemcsak 'absztrakció, elvonatkoztatás', hanem 'elvonás' is. — Az *alla* jelentései közé fel kellett volna venni a 'valamennyi'-t. — Az *amma* 'szoptatni' címszó felvételét fontosabbnak tartottam volna, mint az *ametsi*-ét. — Az *analfabet* egyik jelentéseként megadott magyarázat: 'aki nem tud se írni se olvasni' nyugodtan elmaradhatott volna. — Az *anbelanga* címszóhoz tartozó kifejezés: *vad mig* ~ helyesen bizonyára így van: *vad mig* ~r. — Az *andnöd* helyes fordítása nem 'lélegzethiány', hanem 'légszomj'. — Az *anförtro* jelentéseként a 'megbíz' mellett nem mellőzhető a 'rábíz'. — *Anslä en ton* jelentése nem 'hangot ad', hanem 'megüt (valamilyen) hangot'. — A *taga anstöt* kifejezés egyik jelentéseként közölt 'megütköződik' szót teljesen feleslegesnek érzem. — Az *antagligen* jelentése nemcsak 'valószínűleg', hanem 'feltehetőleg' is. — Az *arrangemang* szónak az 'elrendezés' mellett fontos jelentése: 'rendezvény'. — Minthogy a szótár számos nemzetközi szót tartalmaz és értelmez, az *auditorium* jelentései közé felvettem volna az 'előadóterem' jelentést. — Az *avancemang* jelentése nemcsak 'előléptetés', hanem 'előlépés' is. — A *göra avbön* jelentései közül nem mellőzhető az 'önkritikát gyakorol'. — *avkunna en dom* jelentése inkább 'ítéletet hirdet', nem pedig 'ítéletet mond'. — *avlönning* nemcsak 'fizetés', hanem 'díjazás' is. — *avlövas* jelentése inkább 'leveleit veszti', nem pedig 'leveleit hullatja'. — *avpolletera* nem 'elbánik', hanem 'meneszt, elbocsát'. — Minthogy a szótárban megvan az *avvedning* 'rántás' szó, elé kívánczolt volna az *avreda* 'beránt' ige. — *avrusta* nem 'lefegyverkezik', hanem 'lesze-rel'. — Az *avskedsansökan* címszó mellé gyakorisága miatt felvettem volna az *inlämna sin avskedsansökan* 'benyújtja lemondását' kifejezést. — *avsköljning* nemcsak 'lemosás', hanem 'leöblítés' is. — Az *avsnäsa* igét a szótár magyarázza, mégpedig így: ' [röviden, megvetően] visszautasít, helyreutasít'. Jelentése ez: 'leint, lepisszent'. — Az *avspänning* 'megkönnyebbülés, enyhülés' jelentése gyakoribb, mint a 'könnyebbülés'. — *avsvärja sig* jelentése nemcsak 'letagad, eltagad', hanem 'megtagad (vkit, vmit); lemond (vmiről)' — *avsätta* [från ett ämbete] 'hivataltól megfoszt' (nem: 'hivatalból'). — Az *avtagsväg* 'keresztút' jelentése mellőzhető lett volna. — A *träffa avtal med ngn* kifejezésnek a 'megegyezik vkivel' jelentése mellett fontos és gyakori jelentése: 'szerződést, megállapodást köt vkivel'. — Az *avtvä* 'elmos' jelentése mellett a 'lemos' jelentést is megadtam volna (az 'eltöröl' helyett). — A *se ngn över axeln* jelentése elsősorban 'lenéz vkit'. — *benhärd* jelentése nemcsak 'csontkemény', hanem gyakran 'sziklaszilárd'. — *förkastlig* jelentése nemcsak 'megvetendő', hanem 'elvetendő, elítélendő'. — A *kasse* jelentéseként olvasható 'bevásárlási táská' inkább magyarázatként, semmint köznyelvi egyértékesként hat rám. Inkább a 'szatyor, (piaci) táská' jelentéseket adtam volna meg. — A *klandra* jelentései közül hiányzik a 'szid'. — Az *omdömeslös* jelentéseként közölt 'ítélőképtelen' nem használatos; helyette a 'kritikátlan, önállótlan' jelentést vettem volna fel. — A *sälbisam* jelentését talán helyesebb lett volna így közölni: 'pézsmapatkány (prémje)'. — *upprätta* jelentése nemcsak 'felállít, létesít, helyreállít', hanem — bizonyos gyakori kapcsolatokban — 'kiállít, megfogalmaz (pl. jegyzőkönyvet, iratot)' is. — Az *utföra ett musikstycke* 'zenedarabot előad v. bemutat' kifejezést is. — Az *underklassen* jelentéseként közölt 'az alsó osztályok' a svédül nem tudók számára alig érthető; többet mondott volna például ez az értelmezés: 'az alsóbb néposztályok'.

A jelzett és a hozzájuk hasonló kisebb hiányosságok arra mutatnak, hogy kívánatos lett volna a szerkesztőt és munkatársait esetleg a szótár kéziratának hazai lektoráltatása útján támogatásban részesíteni.

Sajtóhibát csak keveset találtam. Egy példa: *allra hels pro allra helst*. A könyv kitérő papíron, szép kiállításban került kiadásra.

5. A svéd — magyar szótár nagymértékben megkönnyíti Svédországban — első sorban a svéd egyetemeken s így a stockholmi Magyar Intézetben is — a magyar nyelv tanítását és tanulását. Öszinte elismerés illeti meg Bo WICKMAN professzort azért, hogy vállalta a megszerkesztésével járó nagy munkát. Az ennek elvégzéséhez szükséges sok időt tudományos kutatásaitól kellett elvonnia, s így áldozatvállalásával ez okból is lekötöttez bennünket.

Az első svéd — magyar szótár megjelenése esemény a hazai finnugor nyelvészet művelői s így a Nyelvtudományi Közlemények olvasói számára is. Hiszen közismert, hogy a svéd nyelv ismerete a finnugrisztika szempontjából is rendkívül hasznos, a finnugrisztikán belül pedig bizonyos szűkebb területeknek, mint például a lappológianak a műveléséhez éppenséggel nélkülözhetetlen.

LAKÓ GYÖRGY

TARTALOM

A. KÖVESI MAGDA: Ósi határozóragjaink történetéhez	225
SZABÓ LÁSZLÓ: Szelkup szövegek szójegyzékkel (Tymi nyelvjárás)	249
ANTAL LÁSZLÓ: A jelentés kérdései	279
KÁROLY SÁNDOR: Megjegyzések „a jelentés kérdései”-hez	327
KELEMEN JÓZSEF: Lyukkártyarendszerű adatgyűjtés és feldolgozás a nyelvtudományban	343
FODOR ISTVÁN: Az afrikai nevek és szavak magyar írásmódja	381
GREGOR FERENC: A magyar ló- és szarvasmarha-tenyésztés nyelvi hatása a szlovákokra	397

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

MATVEJEV, A. K.: Két helynév-magyarázat	417
RÉDEI KÁROLY: Szófejtések	420
SZABÓ LÁSZLÓ: Az „oratio mixta” a kólai lappban	429
K. PALLÓ MARGIT: <i>Jár</i>	433
TOMPA JÓZSEF: Sajnovics nyelvhasznításának legfurcsább népszerűsítője	437
BENKŐ LÁSZLÓ: Még egyszer az irodalmi nyelvről	449
HELL GYÖRGY: A gépi fordítás időszerű kérdései	453

ISMERTETÉSEK — SZEMLE

KÁLMÁN BÉLA: Finnugor folyóirat Franciaországban	461
LAKÓ GYÖRGY: Utolsó <i>Reguly</i> osztják hagyatékának befejező kötetéhez	462
HONTI LÁSZLÓ: <i>В. И. Лыткин, О единой научной транскрипции звуков финно-угорских языков</i>	464
SZABÓ LÁSZLÓ: <i>Г. Н. Макаров, Образцы карельской речи</i>	467
ERDŐDI JÓZSEF: Északi csillagok alatt	468
LŐRINCZ JENŐ: <i>Károly Sándor, A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban. Morfológiai rész</i>	468
LŐRINCZ JENŐ: <i>Sebestyén Árpád, A magyar nyelv névutórendszere</i>	472
VOIGT VILMOS: <i>Marija Gimbutas, The Balts</i>	476
LAKÓ GYÖRGY: Az első svéd—magyar szótár	477

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kézirat a nyomdába érkezett: 1966. VII. 19. Példányszám: 650. Terjedelem: 22,4 (A/5) ív. + 8 old. melléklet

MUNKATÁRSAINKHOZ

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítése érdekében vegyék figyelembe a következőket:

- 1. A kéziratokat szabványos papírlap egyik oldalára gépeljék.*
- 2. Egy lapra legfeljebb 30 sort, soronként legfeljebb 60 betűt írjanak.*
- 3. A kézirat szövegében a következő jelzéseket használják: —— (nyelvi adatok jelölésére), ... ritkított (értelmi kiemelésre), = felkötés (alcímek betűtípusaként), ~ kapitálchen (a szerzők nevének kiemelésére).*
- 4. A kézirat géppel írott szövegében az utólagos javításokat, a fonetikai jeleket tintával írják.*
- 5. A folyóiratok és sorozatok kötetszámát római számmal írják. A kötet-szám és lapszám közé vesszőt tegyenek.*

Ára: 16,— Ft

Előfizetési ára egy évre: 28,— Ft

INDEX: 25.666

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST